

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrlometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Marie Dračková

Faktory úspěšného zapojení do běžného života u matek
opouštějících azylový dům a jejich podpora

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Hana Šlechtová, Ph.D.
2019

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci zpracovala samostatně a všechny použité prameny a literaturu jsem uvedla v seznamu bibliografie.

V Olomouci

podpis

Marie Dračková

Poděkování

Na tomto místě chci poděkovat především Mgr. Haně Šlechtové, Ph.D. za odborné konzultace a podnětné připomínky při vedení mé práce. Moje velké poděkování také patří azylovému domu, kde jsem prováděla případové studie.

Marie Dračková

Obsah

Úvod.....	6
1 Rodina.....	8
1.1 Základní charakteristika	8
1.2 Funkce rodiny.....	9
1.2.1 Funkce biologicko-reprodukční	9
1.2.2 Ekonomicko-zabezpečovací.....	10
1.2.3 Výchovná funkce.....	11
1.2.4 Socializační funkce	11
1.2.5 Emocionální funkce.....	12
1.2.6 Ochranná funkce	13
2 Neúplná rodina.....	14
2.1 Rozdělení neúplných rodin.....	14
2.2 Příčiny svobodného mateřství	15
2.3 Role muže po rozchodu rodičovského páru	16
2.4 Dopady rozchodu rodičovského páru na ženu	17
3 Problémy rodiny vedoucí k násilí a ztrátě domova	20
3.1 Domácí násilí.....	21
3.2 Bezdomovectví.....	22
3.3 Politika bydlení	23
4 Možnosti podpory osamocených matek	26
4.1 Podpora státu	26
4.1.1 Sociální pojištění	27
4.1.2 Státní sociální podpora	27
4.1.3 Sociální pomoc	27
4.2 Sociální služby	28
5 Vybrané služby pro matky s dětmi	30
5.1 Azylové domy	30
5.2 Sociálně aktivizační služby	31
6 Metodologie výzkumu	32
6.1 Cíl výzkumu a výzkumná otázka	32
6.2 Výzkumná metoda.....	32
6.3 Charakteristika výzkumného souboru.....	33

6.4	Polostrukturovaný rozhovor	33
6.5	Doprovodné techniky – pozorování, analýza dokumentů	34
6.6	Zpracování dat	34
6.7	Etické otázky výzkumu	35
7	Vybraný azylový dům	36
7.1	Charakteristika vybraného azylového domu	36
7.2	Nabízené služby konkrétního azylového domu	37
8	Komunikační partnerky	39
8.1	Paní Ilona	39
8.2	Paní Iveta	42
9	Výsledky výzkumu	46
9.1	Paní Ilona	46
9.1.1	Vliv původní rodiny	46
9.1.2	Schopnost vycházet s finančními prostředky	47
9.1.3	Bezpečný prostor	47
9.1.4	Pomoc při řešení následného bydlení	48
9.2	Paní Iveta	49
9.2.1	Zkušenosti z rodinného prostředí	49
9.2.2	Schopnost vycházet s finančními prostředky	50
9.2.3	Bezpečný prostor	50
9.2.4	Pomoc při řešení následného bydlení	51
	Shrnutí výzkumu	52
	Závěr	54
	Anotace	57
	Annotation	58
	Seznam literatury	59

Úvod

Pro svou bakalářskou práci jsem si vybrala téma matek, které se na nějakou dobu staly klientkami azylového domu a po odchodu z azylového domu využívaly služeb sociálně aktivizační služby. Zaměřila jsem se na *úspěšné* klientky – úspěšné v tom smyslu, že se brzy dokázaly vrátit do „normálního života“, tj. nedostaly se do bludného kruhu stěhování z jednoho azylového domu do jiného, jak se nezdálo děje.

Ženy přicházející do azylového domu mají společné to, že se svými dětmi nemají kde bydlet a nemají většinou žádné finanční prostředky. Některé ženy přicházejí jen s tím, co mají právě na sobě. Azylový dům berou jako poslední řešení své situace. Důvody, pro které se matky dostanou do azylového domu, jsou různé. Může se jednat o případy, kdy odchod partnera se stává pro ženu velkým problémem; situace matek samoživitelek je velmi špatná. Matky se po ekonomické stránce dostávají do kritické situace. Často je rodina ještě před rozpadem zadlužená, hrozí jí exekuce nebo v exekuci je. Často za dluhy stojí partnerův alkoholismus, neúspěšné podnikání, smrt partnera.

Ať už partner odešel, je ve výkonu trestu nebo zemřel, žena musí situaci řešit sama. Pokud nechce, aby jí byly odebrány děti, musí jim zajistit střechu nad hlavou. Bez ohledu na to, proč se matka dostala do takové situace, zda si to zavinila sama, nebo za to může partner či jiné okolnosti, po nástupu do azylového domu mají všechny matky stejné podmínky (co se týče přístupu azylového domu) pro to, postavit se na vlastní nohy. Azylový dům jim vše po dobu pobytu poskytuje. Pokud je třeba, dostane klientka potraviny, oblečení pro sebe a svoje děti, hygienické prostředky. Má možnost bezplatně využívat psychologa a právníka. Pracovnice zjišťují, zda klientka využívá všechny možné sociální dávky. Pokud má děti školou povinné, přihlásí děti do školy. Potom, co matka vyřídí neodkladné věci, se začíná s matkou pracovat. Nastaví se individuální plán a v jednotlivých krocích se začíná pracovat na řešení jejích konkrétních problémů, aby se matka vrátila do normálního života. Přes veškerou snahu sociálních pracovníků se nedaří některým ženám postavit se na vlastní nohy. Jsou to ženy, které se svými dětmi stěhují z jednoho azylového domu na druhý.

Cílem práce je identifikovat a popsat faktory přispívající k úspěšnému zapojení se do běžného života u matek opouštějících azylový dům pro matky s dětmi v tísní. Metodou pro zjištění zkoumaného jevu je kvalitativní případová studie. Tuto metodu vybírám, protože mi pomůže zjistit konkrétní informace u konkrétní klientky, zasazené do souvislostí její jedinečné situace. Analyzuji dva případy matek, které se po odchodu z azylového domu

dokázaly zpátky začlenit do běžného života, zajímám se o to, zda dále využívaly sociálně aktivizační služby. Případy těchto dvou matek zpracovávám každý zvlášť. Zaměřuji se na život rodiny, která se dostala do tíživé životní situace, potom na období v azylovém domě a život po odchodu z azylového domu. Současně sleduji, jakou roli v životě klientky hraje rodina, do jaké míry byla schopna pomoci řešit problémy klientky, jak ovlivnily situaci nové partnerské vztahy, jak pomohl pobyt v azylovém domě.

Vycházím z pozorování a z informací zjištěných od matek, rodinných příslušníků, sociálních pracovníků v azylovém domě a sociálně aktivizačních služeb. Následně studuji dokumentaci matky, anamnézu a pak s matkou dělám rozhovor. Při zpracování práce vycházím především z odborné literatury z oblasti sociální politiky, psychologie a sociální práce. Základním pramenem pro mě jsou získané materiály k případovým studiím, interní materiály konkrétního azylového domu a sociálně aktivizačních služeb. Celá práce je členěna do sedmi kapitol. Pro uchopení problematiky se nejprve zaměřuji na současnou rodinu a její funkce, na obecnou situaci matek samoživitelek, rodinnou a bytovou politiku. Další kapitoly jsou věnovány provedenému výzkumu. Nejdříve vysvětluji zvolenou metodologii výzkumu. Poslední dvě kapitoly jsou případovými studii vybraných matek. U každé matky identifikuji její sociální problémy a analyzuji její cestu k běžnému způsobu života.

1 Rodina

V posledních letech rodina prošla velkými změnami. Nyní je za rodinu považován muž, žena a děti, ale také nesezdání partneři a jejich děti nebo právě samotná žena či muž a jejich děti. V dalším textu se budu věnovat definici rodiny, zaměřím se na základní charakteristiku a funkce rodiny, protože u klientek azylových domů se stává, že některá z těchto funkcí není plněna. Cílem mojí práce je identifikovat a popsat faktory, které přispívají k úspěšnému zapojení do běžného života u matek opouštějících azylový dům pro matky s dětmi v tísní. Proto také popisují nejčastější problémy, které vedou k rozpadu rodiny a ztrátě domova.

1.1 Základní charakteristika

Podle Durkheima, který se zabýval sociologií rodiny, se soudobá podoba nukleární rodiny vydělila z příbuzenské rodiny. Autorita a práva otce jsou omezeny vlivem státních zásahů, dítě po dosažení plnoletosti přestává být závislé na otci. Každý člen rodiny může vlastnit majetek, děti brzy opouštějí dům, tím je rodina oslabována. Jádro rodiny tvoří manžel a manželka a „vypadnutí“ jednoho z nich může vést k rozpadu rodiny (Možný, 2006, s. 34).

Durkheim je toho názoru, že současná rodina má svoji minulost. Vyčleňovala se postupně. Členové rodiny měli potřebu trávit čas společně a začali být citlivější na kvalitu jejich vztahů. Tento typ rodiny se vyvíjí z rodiny, která měla za prvořadý úkol udržet domácí statky, osobní ohledy byly méně významné. Rodina se postupně stává veřejnou záležitostí. Zvyšuje se kontrola státem a jsou určována zvnějšku pravidla chodu rodiny. Podle Durheima zastupuje stát rodiče a sociální okolí rodiny. Zatímco dřívější nerespektování společenského a domácího řádu způsoboval „povyk na vesnici“, tato společenská, komunální kontrola byla nahrazena kontrolou lékařů, hygieniků, psychologů, sociálních pracovníků, manželských poradců, rodinných mediátorů (Singly, 1999, s. 11-12). Rodina se zmenšuje, ale dává prostor jednotlivým členům pro jejich autonomii. Osobnost jednotlivých členů ovlivňuje chod celé rodiny. Vazby jsou stavěny na vztazích mezi mužem a ženou, rodiči a dětmi. Pojítkem vztahů už není majetek. Postavení dítěte v rodině se mění. Nejsou privilegovány nejstarší děti. Každé dítě je bráno jako osobnost (Singly, 1999, s. 14).

Moderní rodina je podle Durkheima založena na vztazích. Instrukce převzaly mnohé její funkce, úkolem rodiny je vychovávat děti a zajišťovat jim emoční podporu. Na rodinu má vliv školní docházka. Dítě tráví ve škole a při mimoškolních aktivitách více času než s rodiči. Děti jsou vnímány jako osobnosti, rodiče považují za důležitější předat dětem lásku než materiální dědictví (Singly, 1999, s. 22-23). Od konce 19. století stát ovlivňuje rodinu mnoha způsoby. Stát svými opatřeními snižuje roli otce. Snaží se upevnit pouto mezi matkou a dítětem, a tím snižovat počty odložených dětí. Vydává zákon o antikoncepci, přerušení těhotenství, o rozvodu a rodičovských právech. V ekonomické oblasti používá systémy sociálního zabezpečení, důchody, podporou samostatnému rodiči. Podporuje emancipaci matek budováním mateřských škol. Zvyšuje závislost rodiny na státu a snižuje autonomii rodiny (Singly, 1999, s. 36-37). Složení domácnosti se liší, ale není to jen v počtu dětí. Máme model muž, žena a jejich děti. Takovým modelem je nukleární prokreační rodina. Od takové rodiny se očekává, že bude plnit své funkce.

1.2 Funkce rodiny

V této kapitole popíšeme některé funkce rodiny. Základní funkcí je biologicko-reprodukční, dále ekonomicko-zabezpečovací, ochranná, výchovná a socializační. *„Rodina je podle Parsonse systémem, jež plní určité funkce pro celý sociální systém a jehož jednotliví členové taktéž plní jisté funkce nutné k jeho fungování“* (Radimská, s. 668). Vágnerová píše, že rodina plní funkci biologickou, ekonomickou, sociální a psychologickou, poskytuje zázemí, uspokojuje potřeby a předává zkušenosti, které jinak získat nelze. V takové rodině se vytvářejí různé vztahy, ke kterým se vztahuje určité chování a styl komunikace. Děti se učí poznávat hodnoty, které jsou pro rodinu důležité, které zároveň ovlivňují chování jednotlivých členů (Vágnerová 2004, s.589)

1.2.1 Funkce biologicko-reprodukční

Biologicko-reprodukční funkce je velmi významná pro společnost jako celek. Společnost k tomu, aby se mohla dále rozvíjet, potřebuje stabilní reprodukční základnu. Proto je v jejím zájmu, aby se rodil takový počet dětí, který tyto perspektivy naplní (Kraus 2008, s.81). Rodina neslouží jen k zachování společnosti, ale také zabezpečuje psychické potřeby muže a ženy. Kraus dále píše: *„Existenci rodiny je také společensky a kulturně regulována sexualita“* (Kraus, Poláčková, 2001, s. 79). Kraus dále píše: *„ Existenci rodiny je také*

společensky a kulturně regulována sexualita“ (Kraus, Poláčková, 2008, s. 81). Rodina zároveň vytváří podmínky pro normální biologický vývoj všech členů rodiny. Rodina ovšem neplní reprodukční funkci jen v biologickém smyslu, ale i sociálním. „Rodina je pro Bourdieua v první řadě místem sociální reprodukce, je výsadou, díky níž je možné shromažďovat a předávat výsady další. Hraje zásadní roli v udržování sociálního řádu a v uchovávání struktur sociálního prostoru, na její půdě se shromažďují všechny druhy kapitálu a předávají se dalším generacím“ (Radimská, 2003, s. 670).

1.2.2 Ekonomicko-zabezpečovací

Ekonomicko-zabezpečovací funkcí se rozumí hmotné zabezpečení všech členů rodiny. Touto funkcí se tedy rozumí zajištění obživy, oděvu, bydlení atd. Předpokladem k zajištění této funkce jsou finance, to znamená, že rodiče musí být zaměstnáni, což zároveň může ale pro některé rodiny představovat problém. Složitější je to zejména pro rodiny s malými dětmi, které řeší problémy v otázce hlídání dětí. Rodina k tomu, aby mohla fungovat, potřebuje určité kompetence. Za základní kompetenci považuje Matoušek zajištění určité výše příjmů a schopnost je správně využívat. To umožňuje zajistit takový domov, aby v něm všichni členové mohli naplňovat svoje potřeby (Matoušek, 2013, s. 302).

Situace rodiny u nás se významně změnila po roce 1989. Sňatky a narození dětí jsou odkládány až po započítání pracovní dráhy. Vznikají nové problémy rodinného soužití. Muži často podnikají a nezbývá jim dostatek času na rodinu nad rámec životelské role. Dalším problémem bývá, když žena dosáhne lepšího postavení a příjmu než její manžel. Pokud oba manželé pracují na svojí kariéře, tak rodina strádá, nemá se kdo starat o děti a domácnost. Péči o rodinu přebírají babičky nebo starší děti v rodině (Matoušek, 2003, s. 41-42).

Oujezdská¹ mluví o nedostatečném ocenění rodiny: *„Jde o nedostatečné vyrovnaní nákladů rodiny a přehlížení výkonů rodiny“*. Hovoří o nejistotě rodiny, a to z důvodů nedostatku zkrácených úvazků pro rodiče s dětmi, nedostupnosti bydlení, z obavy ze ztráty pracovního postavení. Rodičovství je omezeno na materiální zabezpečení, vytrácí se potřeba dobře vychovat děti. Zvýšení prestiže rodiny vidí v lepší rodinné politice (Baláž, 2013, s. 6).

Keller vidí největší problém zajištění rodiny v její křehkosti. Roste počet osamělých matek, které z důvodu sladění péče o děti a zaměstnání pracují i za malou mzdu, a tím se dostávají mezi sociálně potřebné (Keller, 2009, s. 67).

¹ Marie Oujezdská-ředitelka národního centra pro rodinu

1.2.3 Výchovná funkce

Výchovná funkce je závislá na funkci ekonomicko-zabezpečovací, kdy je nezbytné, aby dítě mělo co jíst, kde bydlet atd. Rodina je místem, kde dítě skrze matku nebo jiného dospělého se seznamuje s okolním světem. Rodina je pro dítě zdrojem jistoty.

Podle toho, jak je dítě akceptováno a hodnoceno v rodině, získává sebepojetí. V rodině je dítě stimulováno, rozvíjí se jeho dovednosti a schopnosti, v rodině dítě přijímá hodnotový systém rodiny. V prvních deseti letech dítě všechny informace nekriticky přijímá, rodiče jsou pro ně významnou autoritu. Přijímá jejich názory, hodnocení, přístup k životu. Dítě se identifikuje s jednotlivými členy rodiny, vnímá vztahy mezi nimi a napodobuje je. Dítě si zkušenosti z rodiny zobecňuje a očekává, že se tak chovají všichni lidé. To může být pro dítě traumatizující (Vágnerová, 2004, s. 45-46).

Ve výchově se předpokládá, že každé dítě má svou „skrytou osobnost“ a že ji nemůže objevit a rozvinout bez pomoci svých blízkých, svého otce a matky. Skrytá identita dítěte může být odhalena jen prostřednictvím stálé pozornosti a stabilního prostředí (Radimská, 2003, s. 680).

1.2.4 Socializační funkce

Socializace je potřebná k začlenění jednotlivců do společnosti. Člověk je bytostí sociální, potřebuje být ve společnosti ostatních lidí a potřebuje s ostatními komunikovat. Právě tato socializace probíhá již v dětství dítěte, kdy se dítě učí komunikovat, a to i emocionálně s ostatními lidmi. Pro sociální vývoj dítěte jsou potom velmi důležité podněty, na které se dítě učí reagovat.

Socializaci dítěte nejvíce ovlivňuje rodina, potom škola, vrstevníci, různé skupiny, ve kterých se dítě pohybuje (Sobotková 2011, s. 12).

Sloboda se zajímá ve své studii o mediální socializaci v rodině. V rodině dochází k nápodobě, zpevňování a identifikaci, kdy malé dítě napodobuje rodiče, žádoucí napodobování je odměněno a nežádoucí potrestáno. Vyšší formou nápodoby je identifikace, kdy se dítě identifikuje s hodnotami a normami osob, které jsou pro ně podstatné. Nepřejímá automaticky vše, co vidí, ale vybírá si vzorce jednání podle hodnot a cílů. Velký vliv na socializaci dětí mají média. Na Bandurově experimentu bylo prokázáno, že může dojít nejen k naučení mediovaného obsahu, ale dokonce k jeho realizaci; v experimentu šlo o nápodobu násilného chování dětmi (Sloboda, 2016, s. 94).

Nedostatečná socializace vede k poruchám chování. Jedinci nejsou schopni uznávat běžné normy chování, mají narušené vztahy k ostatním lidem a za svoje chování se necítí být odpovědní. Poruchy chování se během vývoje mění a „*v dospívání dochází k diferenciaci trvalejšího narušení chování, resp. poruch osobnosti, a pouze přechodným výkyvům chování.*“ Závažnější formou poruch chování je agresivita a s ní spojená šikana. Pracovat na změně takového chování znamená pracovat s celou rodinou problémového dítěte. Nejkratším řešením je ústavní výchova dítěte (Vágnerová 2004, s. 803). „*Každý člověk potřebuje k tomu, aby měl pocit smyslu pozitivní existence, nějakého blízkého druhého, stabilního a exkluzivního. Podle F. de Singlyho jsou pro děti těmito blízkými rodiče, pro dospělého nejčastěji jeho partner či partnerka. Proto analyzuje jak partnerské, tak výchovné vztahy v rodině. Singly mimo jiné tvrdí, že rodiče nemohou tuto roli hrát pro své děti, jakmile tyto dospějí. Navíc nestačí jen odevzdání se, obětování pro druhého – individuum potřebuje také pozornost, kterou mu druzí věnují. Život v osamění, v celibátu, je proto obtížný, individuum potřebuje pohled druhého.*“ (Radimská, 2003, s. 678).

1.2.5 Emocionální funkce

„Žádná jiná instituce nedokáže vytvořit podobné a tak potřebné citové zázemí, pocit lásky, bezpečí a jistoty, a tak podstata a smysl nemohou být nikdy proměněny“ (Kraus 2008, s. 83). Emoce jsou přirozenou součástí života člověka. Emoce nás provází od narození. Nejprve dítě dává najevo pocity libosti a nelibosti, později se však pocity rozvíjí, člověk pociťuje lásku, žárlivost atd. City jsou pro každého člověka velice důležité, malé dítě se ve své rodině učí city projevovat a to skrze vztahy, které v rodině jsou. Když se malé dítě setká s negativní reakcí na své city, může se z něj stát citově nevyrovnaný člověk, což jedince velmi ovlivňuje při navazování sekundárních vztahů (Vacínová a Langová 2011, s. 57).

V současné době lidé upřednostňují osobní štěstí před nerozlučností manželského svazku. Rodina je postavena na kvalitě osobních vztahů a tím se stává poněkud křehkou. (Sobotková, 2011, s. 12) Objevují se nové normy rodinného chování. Vycházejí z oblasti psychologie a nemají „*morální*“ povahu. Rodina se stává často „*konzumentkou psychologie*“ (Singly, 1999, s. 42). Vztahy samy o sobě přestávají mít hodnotu, hodnotou se stává uspokojení, které přinášejí jednotlivým členům rodiny. Lidé většinou stále chtějí žít v manželství, ale zároveň chtějí budovat svoji osobní identitu (Singly, 1999, s. 91).

1.2.6 Ochranná funkce

Ochranná funkce pro rodinu vytváří bezpečný prostor. *„Rodina poskytuje základní sociální jistotu a bezpečí, v níž se uspokojují základní životní potřeby jejích členů, kteří si s přihlédnutím ke svým možnostem a schopnostem poskytují vzájemně ochranu, podporu a pomoc“* (Krebs 2007, s. 267).

Jedná se o pečovatelskou funkci a zajišťování základních životních potřeb pro děti a ostatní členy rodiny, vytváření zázemí, jistoty, že někam patříme, že se o nás někdo bojí, myslí na nás apod.

Rodina je místem, kde každý člen nalézá útočiště a přijetí, kde se vytváří pocit jistoty a bezpečí, kde každý člen rodiny má své místo a ví, že někam patří (Procházka, 2012, s. 110). V rodině je možno navázat bezpečný citový vztah, emoční zkušenosti, přijetí u jiného člověka, získat sebejistotu; v rodině se učí toleranci. Pokud dítě nepozná citové přijetí od rodičů, zvýší to jeho nejistotu a dítě zjistí, že svět není bezpečné místo. Dítě bude bezcitné, nejisté a ohrožené a bude si ten pocit nahrazovat, např. agresivitou (Vágnerová 2004, s. 590).

2 Neúplná rodina

Získat nějaká data o neúplných rodinách je poměrně náročné, protože je to podmíněno tím, že se rodina sama musí prezentovat jako neúplná.

Navíc údaje o rodinách a jejich stavu jsou zjišťovány na základě souhlasného prohlášení při sčítání obyvatelstva. Avšak sčítání obyvatelstva zachycuje pouze jako tzv. faktická manželství pouze ty páry, kde mají partneři shodné trvalé bydliště. Takže je pravděpodobné, že část nesezdaných párů se bude jevit jako neúplná rodina, to stejné je i u manželů, kteří nemají stejné trvalé bydliště. Problém se vyskytuje i tam, kde je pečující osobou o dítě prarodič (MPSV, 2005).

Naše země má v současné době úhrnnou rozvodovost 47% (ČSÚ2010) a tím se řadí mezi země s největší rozvodovostí v Evropě. Vzhledem k tomu, že stále více lidí žije v nesezdaném soužití a tato forma soužití je ještě méně stabilní než manželství, můžeme očekávat, že neúspěšných dlouhodobých partnerských vztahů je daleko více, než ukazují oficiální statistiky rozvodovosti. Nesezdaná soužití jsou oproti manželství více křehké, postrádají zvyklosti společnosti, neodráží kulturní hodnoty, nejsou legislativně zakotvené a partneři často nemají potřebu v tomto vztahu tolik vyjednávat o jeho konkrétní podobě jako v manželství. Na základě provedeného výzkumu (Maříková, Vohlídalová), ve kterém sledovaly nesezdaná soužití a manželství, došly k závěru, že 21% analyzovaných manželství bylo ukončeno rozvodem a 36,6% nesezdaných soužití ukončilo partnerský vztah (Maříková, Vohlídalová, 2011, str. 7).

2.1 Rozdělení neúplných rodin

Když se detailněji zaměřím na neúplnost rodiny, lze rozdělit neúplné rodiny na nedobrovolné a dobrovolné. Nedobrovolné neúplné rodiny vznikají nějakým zásahem nebo životní událostí v rodině. Zde se může jednat o tzv. klasickou neúplnou rodinu, kdy se druhý rodič na výchově dětí podílí pouze vzdáleně, nepřímou či alimentálně; zpravidla se s takovouto situací můžeme setkat při rozvodu nebo odchodu partnera (u nesezdaného páru); také je poměrně častý případ výkonu trestu odnětí svobody nebo pracovní migrace jednoho z rodičů, kdy se sice jedná o přechodnou situaci, ale i tak to může mít pro rodinu fatální důsledky. Do této skupiny lze zařadit i osamělého rodiče, který je vdovou nebo vdovcem, což je tedy způsobeno úmrtím jednoho z rodičů a jako poslední se sem mohou zařadit i svobodné matky

bez otců, kteří nejsou z nejrůznějších důvodů zapsáni v rodném listu. Co se týká dobrovolné neúplné rodiny, obvykle se jedná o svobodné matky, jež se pro tuto situaci rozhodly samy, a to většinou z touhy po dítěti. V takových případech je otec sice zapsán v rodném listě, ale respektuje rozhodnutí matky, že chce vychovávat dítě sama, nebo otec, který o dítěti ani neví, a tudíž není zapsán v rodném listě. Do této skupiny také můžeme zařadit matku s osvojeným dítětem nebo pečovatelku s dítětem v pěstounské péči (Aperio, 2013).

2.2 Příčiny svobodného mateřství

Počty neprovdaných matek se od devadesátých let stále zvyšují. Tento trend je spojen s nejistotou na trhu práce a růstem ekonomických problémů některých sociálních skupin. Katrňák (2006) vysvětluje nárůst počtu svobodných matek jako důsledek systému sociálních dávek, který demotivuje lidi s nízkým příjmem vstupovat do manželství. Ekonomické výhody přináší nesezdané matce zejména v případě, že žena žije s partnerem, a proto, aby jí vznikl nárok na vyšší sociální dávky, předstírá, že je samoživitelkou (Hamplová, Řeháková 2006, s. 27). Skutečné samoživitelky ze sociálních dávek ovšem neprofitují, jsou na vše skutečně samy. Shrňeme-li výše uvedené, můžeme očekávat, že ekonomické i hodnotové faktory budou mít v různých společenských vrstvách různý vliv. Hledání důvodů pro mimomanželské mateřství v České republice se věnuje studie Hamplové a Řehákové (2006) která zkoumala spojitost mimomanželské plodnosti a ekonomické situace v určitém regionu. Tato studie dokazuje, že v regionech, kde je vysoká nezaměstnanost, je vyšší počet mimomanželských porodů u velmi mladých žen s nízkým vzděláním, zatímco v místech s lepší ekonomickou situací se věk svobodných matek zvyšuje. Z toho vyplývá, že pro velmi mladé matky představuje svobodné mateřství strategii, jak se vyrovnat s nedostatkem jiných životních příležitostí; starší neprovdané matky, které už mohou být lépe ekonomicky zabezpečené, mohou mít motivaci k porodu dítěte mimo manželství jinou než ekonomické důvody. (Hamplová, Řeháková 2006, s. 27). Uvedené se ovšem vztahuje na situace pouze formálního osamění, tj. na situace, kdy žena partnera má. Do azylového domu se ovšem zpravidla dostávají matky, které jsou nejen svobodné a současně osamělé, reálně bez partnera, ale i takové, které nejsou nutně svobodné, a přesto s partnerem v danou chvíli počítat nemohou – bez ohledu na svůj oficiální rodinný stav.

Chaloupková zkoumala příčiny, které vedou ke stále se zvyšujícímu počtu svobodných matek. Na základě výzkumu rozdělila matky, které byly při narození prvního dítěte svobodné,

do tří skupin. První skupinou byly nedobrovolně svobodné matky. Do této kategorie patřily ženy, které nesouhlasily s tím, že by manželství bylo zastaralou institucí a byly přesvědčeny o tom, že není výhodné být svobodnou matkou. Neprovdaly se především proto, že si je partner vzít nechtěl, odešel ještě před narozením dítěte, nebo vztah byl nejistý. Tyto důvody přiznávaly především matky s nižším vzděláním. Druhou skupinou byly dobrovolně svobodné matky. Jedná se o ženy, které manželství považují za zbytečnou formalitu. Většina z nich žila v uspokojivém partnerském vztahu, přesto do manželství nehodlaly vstoupit. Ekonomické důvody v tomto případě nehrály roly. Poslední skupinou jsou pragmatické svobodné matky, které v době narození dítěte neměly stabilní vztah, a proto nevstoupily do manželského stavu. Stejně jako v první skupině neprovdaných matek uváděly za důvod, že manželství odmítal partner, ani ony manželství však nebyly nakloněny. Považovaly je za zbytečné, neviděly v něm žádné výhody, pouze ztrátu svobody a nezávislosti. Být svobodnou matkou považovaly za ekonomicky výhodnější (Chaloupková, s. 132, 133).

2.3 Role muže po rozchodu rodičovského páru

Z rozhovoru se sociálními pracovníci jsem zjistila, že pracovníce vysvětlují uživatelkám, jak je důležité, aby otcí byly v kontaktu se svými dětmi a pokud je to možné tento vztah podporovaly. Zároveň je minimum otců, kteří chodí do azylového domu děti navštěvovat a kteří si plní vyživovací povinnost.

Dudová píše ve své knize, že v současné době ve Spojených státech převládá názor, že otcovství stejně jako mateřství není biologicky dáno. Péče otce o svoje děti ovlivňuje to, jak se identifikuje s rolí a statutem, které jsou spojeny s rodičovstvím. Otcovskou zúčastněnost ovlivňují dva faktory. Prvním je počet osob, které od něj očekávají, že bude naplňovat otcovskou roli a druhým je to, jak důležité tyto osoby jsou pro muže (Dudová, 2008, s. 36).

Dudová provedla výzkum toho, jak otcové plní svoji rodičovskou roli po rozchodu s matkou dítěte. Na základě výzkumu rozdělila respondenty do několika repertoárů, dimenzí, poté zkoumala, jakým způsobem daný repertoár ovlivnil rozchod rodičů. První repertoár jsou otcové jako živitelé. Svoji roli chápou jako živitele rodiny. Pokud dojde k rozchodu rodičovského páru, tak mají problém s tím, jak vnímat svoji novou roli. Nejsou ochotni vnímat zvlášť potřeby dětí, náklady na domácnost a potřeby matky. Mají pocit, že peníze využívá matka pro svoje účely a to je odrazuje od dalšího placení. Investice do dětí pro ně ztrácí smysl, po dobu trvání manželství byly chápány jako investice do rodiny. Nejsou ochotni vyplácet částky také proto, že nad nimi nemají kontrolu a nemohou o nich rozhodovat

(Dudová, 2007, s. 95). Druhou skupinou je otec pečovatel. Tento typ otců bývá častější v poslední době, přichází společně se zrovnoprávněním postavení žen a mužů. Tito otcové trávili v rodině mnoho času, podíleli se na péči o děti a domácnost rovným dílem. Hlavní změnou po rozvodu u tohoto typu otce je omezení společných chvil s dětmi. Na druhou stranu má otec možnost trávit s dětmi čas bez přítomnosti matky, což ale pro některé otce pečovatele není přijatelné. To záleží na tom, do jaké míry se zapojovali otcové do péče o dítě a domácnost (Dudová, 2008, s. 103). Další skupinou otců je otec blízký dítěti. Je to otec, který má k dětem blízký citový vztah. Potřebuje být dítěti blízko, sdílet s ním čas, dítě má v jeho životě významné postavení. Po rozchodu tito otcové těžce snášejí skutečnost, že s dětmi nemohou sdílet každodenní život. Blízký vztah je budován komunikací, snaží se být dítěti pokud možno co nejvíce nablízku. Dalším typem otce je otec jako vychovatel. Tito otcové se shodují na tom, že povinností otce je dítě vychovávat. Podle tradiční normy otec určuje pravidla, vytváří morálku a dbá na její dodržování. Po rozchodu se otec jen těžko vyrovnává s tím, že má na dítě jen malý vliv, pokud s ním nesdílí domov. Někteří na roli vychovatele rezignují a jiní vytváří pravidla na dobu, kdy jsou s dítětem a vyžadují jejich dodržování (Dudová, 2008, s. 118). Otec jako hlava rodiny, role otce je autoritářská; Singli ji přirovnává k „funkci generálního ředitele“, nese odpovědnost za celou rodinu. Otce přirovnává k prezidentovi a matku k předsedovi vlády, pokud je třeba udělat důležité rozhodnutí za rodinu, má poslední slovo. Rodinu ochraňuje, zastupuje navenek, funguje jako ochránce bezpečí, své manželky a dětí, zasahuje v krizových situacích. Otec je šéf, díky své přirozené autoritě převyšuje manželku, vede rodinu. Dimenze otce jako hlavy rodiny po rozvodu chybí, z rodiny zůstávají jen pozůstatky. Svoji identitu tito muži zakládají na roli hlavy rodiny, proto jsou rozchodem nejvíce zasaženi (Dudová, 2008, s. 129).

2.4 Dopady rozchodu rodičovského páru na ženu

Manželství má různé dopady na profesionální život žen a mužů. Dosažené vzdělání vynáší více ženatým mužům než svobodným a u žen je to opačně. Svobodné ženy více vytěží ze svého vzdělání než vdané. Žena musí plnit povinnosti profesního i rodinného života, ale v práci jsou vytíženy stejně jako muži. Status manžela sice žena sdílí a s tím i životní úroveň, ale stává se na něm závislá. V okamžiku úmrtí manžela nebo rozvodu žena nedostává zpět, co do vztahu investovala. Zatímco žena investuje svůj původní kapitál do kapitálu svého manžela, on při budování vlastní kariéry má pozici jednodušší, protože jako živitel rodiny je považován za oddaného pracovníka. Důsledky rozchodu partnerského páru jsou rozdílné pro

muže a ženy. Ve většině případů se žena stává živitelkou rodiny, stojí na ní celá péče o rodinu, je znevýhodňována na pracovním trhu. V důsledku toho se může se svými dětmi dostat pod hranici chudoby. Poslední dobou dochází k feminizaci chudoby. Mužům zůstává profesionální status, který získali během manželství a k tomu více času, který mohou trávit v práci. Pro muže rozchod může znamenat omezení nebo přerušování kontaktu se svými dětmi (Dudová, 2008, s. 27, 28).

Vágnerová píše, že v rodině dospělí lidé získávají role partnera a rodiče, které jsou součástí seberealizace. Uzavření manželství a rodičovství se v naší společnosti považuje za normální. Pokud žena středního věku není vdaná a nemá děti, bývá hodnocena hůře, než žena, která je vdaná a děti má. Rodičovství je pudová potřeba, má hlubší základ než partnerská role. Rodič se s dítětem identifikuje, a pokud dítě splňuje očekávání, posiluje pocit, že zvládl rodičovskou roli. Pokud je dítě vnímáno jako neuspokojující, rodičovská role se nepotvrzuje. Role svobodné matky může mít nízký sociální status (Vágnerová, 2004, s. 591, 592).

Dle Možného se česká rodina mění. Zvyšuje se počet domácností jednotlivců. Dříve to byly převážně domácnosti, které tvořily vdovy; dnes přibývá samostatně bydlících mladých lidí, ať už svobodných nebo rozvedených. Vyrůstá počet neúplných rodin, které nejčastěji tvoří žena s jedním nebo více dětmi. Ty často žijí z ekonomických i bytových důvodů ve své původní rodině. Původní rodina matky se pomáhá starat o rodinu dcery. Pokud jsou matky rozvedené, vzniká druhá, někdy třetí generace rodin, o které se starají ženy. Dcery, které v těchto rodinách vyrůstají, takové rodiny častěji zakládají. Dále přibývají rodiny, kdy ženy žijí s rodiči a mají partnera, se kterým z bytových důvodů žít nemohou (Možný, 2006, s. 254). Když se rodiče rozvedou a rodina se tak stane neúplná, děti většinou zůstávají s matkou. Pro ni se tato situace v mnoha ohledech může jevit jako náročná, dítě absencí otce v rodině může také trpět. (Ševčík, Špatenková a kol., 2011, s. 13). Matky, které zůstávají samy s dětmi, nikoliv záměrně, musí vynakládat velké úsilí v zajištění praktických záležitostí, skloubit zaměstnání s vedením domácnosti a hospodaření s finančními prostředky. Změna sociální situace se projevuje v rovině emocionální, může vést ke změnám v sebehodnocení ženy a ke ztrátě osobní identity. Rozchod s partnerem často znamená i ztrátu bydlení, stěhování do neznámého prostředí, zpřetrhání vazeb s širší rodinou, kamarádkami. Takto přetížené matky mohou ztrácet naději, sílu, komplikuje se vztah s dětmi, tím se dostávají do deprese. Toto všechno však vnímají i děti, které tato situace emocionálně také ovlivňuje. Proto je třeba co nejrychleji poskytnout podporu a odbornou pomoc (Sobotková, 2001, s. 132).

Vznik neúplných rodin ovlivňuje hned několik faktorů, které se vzájemně doplňují a prolínají. Jeden z mnoha důvodů, který zapříčiňuje neúplnost rodiny nebo alespoň

neúplnost z hlediska soužití, může být nemajetnost rodiny. Nemajetnost rodiny zpravidla souvisí s bytovou nouzí; pokud je situace vážná, je matka s dětmi nucena odejít, a to nejčastěji do azylového domu pro matky s dětmi.

Jelikož otec s nimi žít v azylovém domě nemůže, obvykle volí azylový dům pro muže, popř. ubytovnu. V této chvíli se rodina stává neúplná z hlediska soužití. Nicméně nepříznivá situace rodiny v oblasti bydlení může být natolik vážná, že může končit až bezdomovectvím (Šťastná, 2009, s. 12-17).

3 Problémy rodiny vedoucí k násilí a ztrátě domova

Klientky, které vyhledají pomoc azylových domů, nejčastěji pocházejí z rodin zasaženými mnoha problémy. Jedná se o rodiny, kde se potýkají delší dobu s více než jedním problémem a tato rodina není schopna sama tyto problémy řešit. Uvádím zde jednotlivé typy rodin, které blíže specifikuji v následujícím textu.

„Rodina je primárním kontextem lidské zkušenosti od kolébky až po hrob“ (Sobotková 2011, s. 11). Rodina je základní společenská instituce, která se vyvíjí, prochází různými změnami, může mít různý počet členů. Může se skládat z rodičů a dětí, taková rodina je nazývána nukleární rodinou. Rozšířené rodiny jsou ty, ve kterých žijí další příbuzní, většinou prarodiče. Takových rodin ubývá. Sobotková píše, že je rodina stále nejvýznamnější hodnotou, ale její význam postupně klesá. Snižuje se hodnota práce a hodnota trávení volného času vzrůstá. Životní jistoty slábnou, mění se hodnotová orientace. Od rodiny se očekává uspokojení individuálních potřeb. Na základě těchto změn se stává rodina nestabilnější (Sobotková 2011, s. 13).

Mezi problémy rodiny patří například špatná finanční a bytová situace, krize ve vztahu nebo problémy s dětmi, ať už se jedná o nemoc či dospívání, závislost některého z členů rodiny apod. O opravdové dysfunkci mluvíme tedy ve chvíli, kdy se jedná o dlouhodobý a intenzivní nesoulad v rodině. V takové rodině nemohou být naplňovány některé důležité potřeby členů rodiny. Dítě, které vyrůstá v takovém prostředí, může být deformováno z důvodu narušených rodinných funkcí (Vágnerová, 2004, s. 589). U této formy rodiny je třeba zásah zvenčí. Sama si není schopna pomoci a ani nedokáže využít odbornou pomoc.

Nejproblémovější rodinou je rodina afunkční. Jedná se o rodiny, ve kterých se vyskytují nejzávažnější poruchy funkcí rodiny. *„Poruchy jsou tak velkého rázu, že rodina přestává plnit svůj základní úkol a dítěti závažným způsobem škodí či dokonce je ohrožuje v samotné existenci“* (Dunovský, 1999, s. 109). Jsou lidé, kteří nemají předpoklady k plnění rodičovské role. Na základě výzkumu Cullbert-sona a Schellenbacha (1992) bylo zjištěno, že určité vlastnosti dospělých zvyšují riziko špatného zacházení s dětmi a také k ostatním dospělým. Jsou to nedostatky v sociální orientaci, kdy jedinec není schopen nebo je schopen minimální empatie, nechápe potřeby druhých lidí, má problémy v mezilidských vztazích. Jako druhá vlastnost bylo uvedeno problematické sebehodnocení, z něhož pramení nízká sebeúcta. Další vlastností, která negativně ovlivňuje schopnost rodiče vychovávat vlastní děti, je rizikové chování, které se projevuje velkou impulzivitou, nízkým sebeovládáním, potřebou

projevovat negativní pocity. A jako poslední je to špatná zkušenost z dětství, kdy autoři zjistili, že 70% lidí, kteří nemají předpoklady k plnění rodičovské role, vyrůstalo v dysfunkční rodině, a jak zjistili, je to fakt, který vysvětluje, proč u nich došlo k takové změně osobnosti. Z toho pramení, že taková rodina může být příčinou psychických problémů a narušení osobnosti svých členů (Vágnerová 2004, s. 592). Vágnerová uvádí, že pokud rodina neplní své funkce a neposkytuje dítěti podněty, které jsou potřebné pro jeho rozvoj, je to rodina, která funguje jen formálně. Dětem se nedostává pocit jistoty, dítě nemá vymezené potřebné hodnoty a normy chování; to vede k poruchám chování (Vágnerová 2004, s. 783). Nenaplněná potřeba sociálního zázemí vede ke ztotožnění se skupinou, která má moc a kompenzuje jedinci chybějící sebevědomí a pocit jistoty. V partě se rozvíjí nežádoucí chování, nedostatek soucitu, agresivita, sebeprosazení za každou cenu (Vágnerová 2004, s. 787).

3.1 Domácí násilí

Domácí násilí je častým problémem matek, které se stávají uživatelkami azylových domů. Často se s ním setkávají ve své původní rodině a špatný vzorec chování si přenáší také do rodiny vlastní. Některé se v azylovém domě před násilníkem ukrývají pod jiným jménem. Potřebují klid a čas, aby dokázaly svoji situaci dále řešit.

„Násilí je prostředkem, jak mít vše pod kontrolou, jak znehybnit vůli osoby, se kterou žiji, jak vládnout neomezeně. Násilí je patologický způsob vztahu. Potřeba kontroly vede k zneschopňování oběti, ta se stává závislou na vůli „schopnějšího, moudřejšího, dospělejšího, který ví vše lépe“, a jediný tak má právo rozhodovat, určovat způsob trávení času, určovat priority finančních toků, vybírat vhodnou školku pro jejich společné dítě atd.“ (Janišová, 2015).

Janišová dále píše, že i v případě odchodu oběti násilník dále pokračuje v uplatňování mocenských praktik v následné komunikaci s obětí. Využije každé příležitosti k tomu, aby kontroloval život oběti. Násilí uplatňuje v situacích, kdy bývalí partneři musí komunikovat kvůli dětem. Sebeobviňující žena pak je nucena komunikovat prostřednictvím SMS zpráv, e-mailové komunikace, aby se domluvila na dětech. Partner využívá této příležitosti k tomu, aby ji dále ponižoval, obviňoval, znehodnocoval. Tím ji stále vystavuje pocitům viny, žena dále zažívá trauma a terapie se mívá účinkem. *„Rodič napadající druhého rodiče musí od představitelů sociálně-právní ochrany dítěte být jasně informován, že urážky a*

ponižování druhého rodiče či vyhrožování jsou zcela nepřijatelné, navíc přímo ohrožuje psychický vývoj dítěte“ (Janišová, 2015).

Špatenková píše, že je třeba s násilníky pracovat. Důsledky násilného chování mohou znepokojovat také samotné pachatele násilí. Vytváří se speciální programy na pomoc násilníkům, jejichž cílem je pomoci změnit jejich chování, ale to se málokdy podaří, záleží na osobnosti pachatele. Násilníky rozděluje na „výhradně rodinného násilníka“, který je vhodný pro terapii, pokud oba partneři chtějí podstoupit rodinnou terapii. „*Obecně násilný muž*“ se potřebuje vyrovnat se svými osobnostními nedostatky, které způsobují závislost na alkoholu nebo drogách. Posledním typem je „emocionálně nestálý násilník“, který se uchyluje k násilí proto, že neovládá své vnitřní rozrušení. Násilným osobám ale velmi často chybí vnitřní motivace pro práci na sobě, a proto odmítají pomoc (Ševčík, Špatenková a kol., 2011, s. 77).

Týraná žena potřebuje odbornou pomoc při řešení své situace. K tomu musí být motivována, potřebuje si sama ujasnit, co je podstatou jejích problémů a dobrovolně se rozhodnout, že chce situaci řešit. Sociální pomoc je zaměřena především na zajištění bezpečného bydlení. Náhradní bydlení by mělo být utajeno před násilníkem, aby ženu dále neohrožoval (Vágnerová 2004, s. 647). Matka, která je vystavená násilí za zdmi svého domova stojí před rozhodnutím, zda je lepší domov, který není bezpečným prostorem pro ni, ani pro děti a bezpečným místem v azylovém domě, který se nemůže nazývat domovem.

3.2 Bezdomovectví

Bezdomovectví je sociální jev, ke kterému vedou ekonomické faktory, ztráta bydlení a růst chudoby. Důvody mohou být mnohem složitější. Může k nim přispívat mnoho dalších faktorů. Jedním z nich je dysfunkční nebo žádná původní rodina. Rizikovým faktorem je dlouhodobý pobyt ve výkonu trestu, ústavní výchova nebo léčba, pobyt v dětském domově. Právě pobyt v institucích vede ke změně standardních návyků a chování a vede ke vzniku nových, které jsou v takovém prostředí funkční. Dalším důvodem je chybějící sociální zázemí a chybějící kompetence. K bezdomovectví přispívá kombinace různých zátěží, které mají za následek sociální selhávání. Sociální selhávání může nastartovat nějaká životní situace, kterou jedinec nezvládne; např. ztráta zaměstnání, rozpad rodiny, dlouhodobý výkon trestu (Vágnerová 2004, s. 749-750).

Ztráta zaměstnání často vede ke ztrátě bydlení a stále většímu zadlužování. Nedostatečná kvalita bydlení a jeho ztráta vedou ke sledování rodiny orgánem sociálně právní ochrany dětí a zjišťování, zda je rodina schopna postarat se o děti. Pokud se rodina musí vystěhovat a nepřijme ji některý azylový dům nebo ubytovna, zůstává na ulici. Ztrátou bydlení je i relativně fungující rodina společensky izolována. V provizorních podmínkách se děti obtížněji připravují do školy, škola se stává hůře dostupnou a děti mohou zanedbávat školní docházku. (Matoušek, 2013, s. 213). Pracovnice orgánu sociálně právní ochrany dětí pomáhá matce zajistit místo v azylovém domě, který může být hodně vzdálený od původního bydliště. Rodina, která mohla zůstat úplná, se rozpadá. Pracovnice azylového domu pomáhají situaci matce řešit.

Stanoev, který se zabývá výzkumem bezdomovectví, uvádí, že je velmi málo pravděpodobné: „přejít z azylové formy do formy nájemního bydlení jinak, než skrze běžný trh s nemovitostmi“ (Stanoev, 2015, s. 48). Důvodem je chybějící sociální bydlení.

3.3 Politika bydlení

Sociální pracovníci si stěžují na dlouhodobý nedostatek sociálních bytů. Pro uživatelky azylových domů je velký problém sehnat následné bydlení. V této části práce bych se chtěla zaměřit na aktuální situaci, která v této oblasti panuje.

Martin Lux, který je odborník na tuto problematiku, uvedl, že významná skupina domácností není schopna mít vlastní bydlení. Zvyšující se ceny nemovitostí tvoří bariéry, které nedovolí nemalé skupině obyvatel vlastnit nemovitost. Vývoj politiky bydlení může vést k tomu, že ani další generace těchto obyvatel nebude schopna dosáhnout na vlastní bydlení. K tomu může nastat situace, že i vlastníci nemovitostí budou nuceni v době, kdy budou pobírat starobní důchod a nebudou mít dostatek finančních prostředků, použít nemovitost pro vlastní spotřebu (Sunega, Lux, 2018[online]).

Vláda České republiky schválila Koncepti sociálního bydlení na rok 2015-2025, která obsahuje koncepční a strategická východiska pro řešení stavu, kdy se stále více lidí nachází v bytové nouzi nebo jsou jí přímo ohroženi. Dokument obsahuje vize, cíle i úkoly, které si vláda v roce 2015 předsevzala. Jedním z těchto cílů byla i příprava zákona o sociálním bydlení. V Koncepti sociálního bydlení jsou zahrnuty mezi skupiny domácností ohrožených sociálním vyloučením v oblasti bydlení lidé na začátku a po skončení své profesní kariéry, samoživitelky a samoživitelé, lidé, kteří jsou znevýhodnění na trhu bydlení z důvodu své národnosti, rasy či náboženství, mladiství a mladí, kteří opouští ústavní výchovu nebo

pěstounskou péči, osoby odcházející z vězení, senioři, osoby se zdravotním postižením, zjevné, skryté a potenciální bezdomovci, nízkopříjmové domácnosti aj. (MPSV [online]).

Nejvýznamnějším nástrojem ochrany sociálních práv na evropské úrovni je pak dokument Rady Evropy, Evropská sociální charta publikovaná pod číslem 14/2000 Sb. Charta ratifikovaná Českou republikou upravuje právo rodiny na sociální, právní a hospodářskou ochranu následovně: *„S cílem zajistit nezbytné podmínky pro plný rozvoj rodiny, která je základní jednotkou společnosti, se smluvní strany zavazují podporovat ekonomickou, právní a sociální ochranu rodinného života takovými prostředky jako jsou rodinné dávky, daňová opatření, poskytování bydlení pro rodiny, dávek novomanželům, a jinými vhodnými prostředky.“* (MPSV [online]).

Z Pekingské deklarace a akční platformy, ke které Česká republika přistoupila v roce 1995, vyplývá mimo jiné závazek zhodnocovat a přijímat makroekonomická opatření a strategie rozvoje, které reagují na potřeby žen ohrožených chudobou, včetně bezdomovectví (MPSV [online]).

Vláda je dostatečně zavázaná tuto problematiku řešit. Je rok 2019 a situace v oblasti bydlení je stále dramatičtější. Pro větší přesnost a výstižnost cituji výroky odborníků, kteří se zaměřují na tuto problematiku.

Taraba² uvádí v rozhovoru: *„Bydlení je základní sociální právo! Proto také zákon o sociálním bydlení by měl být chápán jako povinnost zajistit důstojné bydlení i pro občany sociálně ohrožené, např. osamělé seniorky, matky samoživitelky s dětmi, zdravotně postižené spoluobčany apod. Existence tohoto zákona je nutností, podmínkou pro sociálně citlivou společnost, ačkoliv nebude vždy všemi občany chápán jako potřebná priorita“* (Svoboda, 2018, [online]). Dále píše, že v současné době člověk může snadno zůstat na ulici – například po rozvodu nebo kdy jeden z partnerů zemře, při zakládání nové rodiny apod. Uvádí, že důvodem je neexistence levného, dostupného bydlení, přičemž v jiných evropských zemích spadá každý pátý byt do tohoto sektoru. Nejde přitom jen o lidi na okraji společnosti, ohrožené bezdomovectvím, ale též o mladé rodiny s nižšími příjmy, seniory, zdravotně postižené a další osoby v nouzi. Potíže s bydlením má cca 40 % lidí (časopis Argument, 2018 [online]).

Taraba píše, že k tomu, aby se něco mohlo změnit, je nutný zákon o sociálním bydlení. Česká republika nezbytně potřebuje zákonný rámec sociálního bydlení, který zajistí co nejdostupnější bydlení a bude pomáhat nejvíce ohroženým skupinám – osamělým

² Taraba Milan je předsedou Sdružení nájemníků ČR

seniorům, zdravotně znevýhodněným, samoživitelkám aj. Tento zákon nemůže řešit jen problémy lidí na okraji společnosti, konkrétně těch, kteří již bydlení ztratili a obchod s chudobou. „Je třeba odlišit sociální „dno“, tedy sociální bydlení od tzv. bydlení dostupného, tedy vyššího patra bytové politiky“ (Taraba, 2018 [online]). Až ministryně práce a sociálních věcí Michaela Marksová předložila na jednání vlády zákon, který pomůže lidem v bytové nouzi a omezí obchod s chudobou.

„Vláda schválila kompromisní návrh zákona, stále je čas ho prosadit. Chce to jen vůli politiků pomoci lidem v nouzi a já věřím, že se najde,“ řekla ministryně práce a sociálních věcí Michaela Marksová (MPSV [online]).

V rozhovoru pro iRozhlas.cz uvedla Linda Sokačová z ministerstva práce: „Zákon o sociálním bydlení je velmi politická otázka. V současné době se diskutuje o zákonu o dostupném bydlení. Zákon o sociálním bydlení je ale v diskuzi. To, jestli se dostane do plánu legislativních prací vlády, se ukáže v letošním roce“ (Sedláčková, 2019 [online]).

Martin Šimáček, ředitel Institutu pro sociální inkluzi: „Máme přibližně 120 tisíc lidí v bytové nouzi, z toho 60 tisíc z nich v nouzi akutní. Je tady velký počet těch, kteří se bez sociálního nebo veřejného bydlení neobejdou, a já nevidím, že by vláda spěchala s přípravou normy... Není ospravedlnitelné, že se řekne, že jde o politickou věc“ (Sedláčková, 2019[online]).

Dále uvádí, že naše republika patří k zemím s nejdražším bydlením a zároveň nenabízí sociální bydlení. V rozhovoru dále kritizuje nabízená opatření, která podle jeho slov nemohou nahradit zákon a spíše škodí lidem ve vyloučených lokalitách (Sedláčková, 2019 [online]).

Společnost pro lidi bez domova ALSIDO se rozhodla reagovat na rozhodnutí vládních stran neprosazovat přijetí Zákona o sociálním bydlení v tomto volebním období. Žádá veřejnost, aby dala najevo nesouhlas s momentální situací, která v této oblasti panuje, tak, že se jednotlivci i organizace připojí k petici: „Pomozte nám šířit petici, požadující, aby vláda přijetím zákona naplnila své vlastní programové prohlášení“ (ALSIDO [online]).

4 Možnosti podpory osamocených matek

V této kapitole se chci zejména zaměřit na možnosti podpory osamocených matek, které se dostanou do obtížné situace, kterou nejsou schopny samy bez pomoci vyřešit. Jedná se o situace, kdy matky přišly o střechu nad hlavou a zůstaly bez finančních prostředků. Pokud nemůže nebo nechce poskytnout pomoc širší rodina, hledají útočiště právě v azylových domech, kde jim sociální pracovníce pomáhají hledat zdroje pomoci. V textu uvedu možnosti podpory, které stát poskytuje lidem v nouzi. Azylovými domy se budu podrobněji zabývat níže. Konkrétně se budu zabývat těmi podporami, které právě matky azylových domů nejčastěji využívají.

4.1 Podpora státu

Principy sociální politiky jsou princip solidarity, subsidiarity a participace. Sociální solidarita je aktivita státu, která vede k solidaritě ekonomicky aktivního obyvatelstva s obyvateli neaktivními, zdravých s nemocnými a bezdětných k rodinám s dětmi. Vychází z myšlenky, že každý člověk je v životě odkázán i na druhé lidi a na společnost jako celek. Solidarita, kterou nabízí stát, musí být jen v takové míře, aby nevedla k nečinnosti jednotlivců a ponechávala na nich odpovědnost za vlastní životy (Arnoldová, 2015, s. 32). Krebs říká, že základem solidarity je „poznání o nutnosti harmonické spolupráce mezi lidmi“ (Krebs, 2015, s. 32). Dále uvádí ještě princip ekvivalence, který vychází z individualismu. Rozdělování statků má být podle výkonu a zásluh jedinců. Usiluje o motivaci jedinců k soběstačnosti a nezávislosti na státu (Krebs, 2015, s. 35).

Podle principu subsidiarity je každý povinen nejdříve pomoci sám sobě, pokud nemá tuto možnost, musí mu pomoci rodina. Až na posledním místě pomáhá stát. Stát svojí politikou směřuje k vlastní zodpovědnosti, iniciativě a svépomoci, zároveň musí zjišťovat, zda jsou jednotlivci v konkrétních případech ochotni a schopni spoluzodpovědnost převzít (Krebs, 2015, s. 38). Arnoldová píše o tom, že stát má své občany vychovávat k přebírání odpovědnosti za svoje rozhodování a sociální situaci, ve které se nachází (Arnoldová, 2015, s. 33).

Principem participace se potom rozumí účast každého jedince na sociální politice. Dle tohoto principu by se měl každý jedinec aktivně podílet na plnění stanovených cílů.

Dle Krebse sociální zabezpečení je nástroj sociální politiky, který uskutečňuje předcházení, zmírňování a odstraňování sociálních problémů formou sociálních příjmů, sociálními službami a sociálními azyly (Krebs, 2015, s. 183, 184).

4.1.1 Sociální pojištění

V rámci systému sociálního pojištění se občan může připravit odložením svého současného příjmu na krytí budoucí potřeby. Skládá se z důchodového pojištění a nemocenského pojištění. Zaměstnanec, zaměstnavatel i osoba samostatně výdělečně činná si přispívá podle stanovených podmínek do tohoto systému. Je to způsob zajištění sociálních potřeb občanů, pro případ ztráty příjmu z důvodu mateřství, ošetřování člena rodiny, nemoci, invalidity, stáří a ztráty živitele (Krebs, 2015, s. 186).

V AD často bývají ubytovány matky, které z různých důvodů byly vyřazeny z evidence úřadu práce. Neplatí si pojištění a ani se o to nezajímají. Žijí v přesvědčení, že se o ně stát postará.

4.1.2 Státní sociální podpora

Státní sociální podpora řeší ty situace, které jsou pro stát významné, označují se jako „zřetele hodné“. Je to rodina a především rodina s dětmi a jejich podpora od narození dítěte až do ukončení přípravy na budoucí povolání (Krebs, 2015, s. 186). Stát považuje rodinu za základní stavební jednotku společnosti. Cílem je, aby byly chráněny zájmy každého dítěte a aby se mohlo každé dítě svobodně rozvíjet, nebylo diskriminováno, mělo rovné šance. Za nezaopatřené je považováno dítě do ukončení povinné školní docházky, případně do ukončení soustavné přípravy na budoucí povolání, nejdéle do 26 let (Kodlinská, 2007).

Státní sociální podpora slouží na krytí nákladů vynaložených k uspokojování základních potřeb dětí a rodiny. Dávky státní sociální podpory jsou poskytované v závislosti na výši příjmů a to je přírůstek na dítě, příspěvek na bydlení a porodné. Dávky nezávislé na výši příjmů jsou rodičovský příspěvek a pohřebné (Zákon č. 117/1995 Sb., §2).

4.1.3 Sociální pomoc

Uživatelky azylových domů nevlastní žádný majetek, často nejsou s rodinou v kontaktu nebo žádnou rodinu nemají. Nemají se na koho obrátit. V této části uvádím dávky,

kteře většina matek buď využívá, nebo po nástupu do AD pracovnice pomáhají s jejich vyřizením. Pracovnice úřadu práce zjišťuje majetkové poměry, které uživatelka má, motivuje je k vymáhání výživného.

Sociální péče řeší situace stavu hmotné a materiální nouze, ve které si občan ani jeho rodina není schopen pomoci. Sociální pomoc může být poskytována formou sociálních služeb nebo prostřednictvím dávek sociální pomoci, které poskytuje stát a vyplácí prostřednictvím pověřených obecních úřadů (Krebs, 2015, s. 186, 187). Systém sociální pomoci se posuzuje dle jednotlivých případů a není na něj právní nárok. Ten vzniká až na základě úředního rozhodnutí. Je poskytován nejvíce ohroženým členům společnosti (Kodlinská, 2007, s. 27).

Hmotná nouze prostřednictvím dávek slouží k zajištění základních životních podmínek fyzickým osobám. Upravuje ji zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi (Kodlinská 2007, s. 150). Vychází z Listiny základních práv a svobod, která „zaručuje každému, kdo je v hmotné nouzi, právo na takovou pomoc, která je nezbytná pro zajištění základních životních podmínek“. Při posuzování stavu hmotné nouze se zohledňují příjmy a majetkové poměry osoby společně s dalšími osobami (Tomeš, 2015, s. 235). Dávky v systému pomoci v hmotné nouzi jsou příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení, mimořádná okamžitá pomoc (Zákon č. 111/2006 Sb., §4).

Tyto dávky umožňují matkám pobývat v azylovém domě. Doplatek na bydlení pokrývá velkou část úhrady za nájem. Mimořádná okamžitá pomoc je při nástupu do zařízení využívána k vyřízení dokladů, uhrazení první splátky nájemného, k uhrazení školních pomůcek při nástupu dítěte do první třídy. Pokud se matce podaří sehnat nějaké bydlení, bývá problém s uhrazením kauce. Právě prostřednictvím této dávky může situaci řešit.

4.2 Sociální služby

Sociální služby poskytované osamoceným rodičům podporují nejen osamělého rodiče v jeho složité sociální situaci, hlavním cílem je ochrana nezletilého dítěte (Matoušek, 2010, s. 48).

Sociální služby jsou upravovány zákonem. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Sociální služba je zde definována jako: „činnost nebo soubor činností podle tohoto zákona zajišťujících pomoc a podporu osobám za účelem sociálního začlenění nebo prevence sociálního vyloučení.“ Zákon stanoví, že služba musí být poskytována individuálně, musí zachovávat lidskou důstojnost, musí uživatele podporovat v jejich samostatnosti, aktivovat, motivovat k co možná nejrychlejšímu návratu do normálního života. Zákon klade důraz na

kvalitní poskytování sociální služby a dodržování lidských práv a základních svobod. Sociální služby se dělí na základní nebo odborné poradenství, které je poskytováno bezplatně a má na ně nárok každá osoba (Zákon č. 108/2006 Sb. §2, §3).

Sociální služby zahrnují sociální poradenství, služby sociální péče a služby sociální prevence (Zákon č. 108/2006 Sb. §33).

Základní sociální poradenství jsou všichni poskytovatelé sociálních služeb povinni zajistit. Cílem je podat uživateli takové informace, aby byl schopen řešit svoji situaci vlastními silami (Arnoldová, 2015, s. 28).

Odborné sociální poradenství je poskytováno podle typu sociálních skupin, kterým je podáváno. Jedná se o občanské, manželské, rodinné poradny a poradny pro seniory, pro osoby se zdravotním postižením, pro oběti trestných činů a domácího násilí, součástí je půjčování kompenzačních pomůcek. (Arnoldová, 2015, s. 29).

Služby sociální péče mohou být poskytovány formou ambulantní, terénní nebo pobytovou (Zákon č. 108/2006Sb. §34). Všechny tyto služby musí zprostředkovávat kontakt se společenským prostředím, podporovat uživatele k využívání běžně dostupných služeb, pomáhat při uplatňování práv a oprávněných zájmů (Arnoldová, 2015, s. 29). Dle Matouška sociální péče je projev společenské solidarity vedoucí k rozvoji jednotlivce (Matoušek, 2003, s. 210).

Služby sociální prevence předcházejí sociálnímu vyloučení osob, které se nacházejí ve špatné sociální situaci a zároveň chrání společnost před negativními sociálními jevy (Zákon č. 108/2006Sb. §53).

5 Vybrané služby pro matky s dětmi

Dále se zaměřím na sociální služby, které jsou poskytovány rodinám, které se dostanou do nepříznivé sociální situace. Při řešení problémů v rodině, když si matka neví rady, může navštívit poradnu, kde zjistí, jak svoji situaci řešit, případně na jakou službu se obrátit. Poradenství je poskytováno zdarma.

Při sociální práci s rodinou je důležité využívat služby sociální prevence. Matka, která nemá kde bydlet, nebo se potřebuje skrýt před násilným partnerem, se může obrátit na krizovou pomoc, telefonickou krizovou intervenci, azylové domy a sociálně aktivizačně služby (MPSV, Sociální služby, [online]).

V dalším textu se zaměřím na azylové domy a sociálně aktivizační služby.

5.1 Azylové domy

Azylové domy slouží jako dočasné útočiště pro matky s dětmi, které se dostaly do nepříznivé sociální situace spojenou se ztrátou bydlení. Cílem je ochrana narozeného i nenarozeného dítěte. Zařízení se skládá z bytových jednotek, které slouží k ochraně matek s dětmi a zároveň pomáhá matkám řešit jejich problémy. Kromě ubytování je také nabízena *„pomoc při uplatňování jejich práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí spjatých se snahou o zlepšení jejich sociálního fungování“* (Matoušek, 2013, s. 428). Pracovníci azylových domů nabízejí různé činnosti. Cílem je, aby se matky v průběhu pobytu naučily lepšímu sociálnímu fungování a co nejdříve se vrátily do normálního života (Matoušek, 2013, s. 429). Pracovnice podporují matky v běžných činnostech jako je vaření, praní prádla, finanční hospodaření, péče o dítě.

Pobyt v AD si matky hradí. Pobyt je určen matkám s dětmi, ale vznikají také azylové domy pro muže s dětmi (Matoušek, 2013, s. 430). Posláním Domova pro matky a otce je poskytovat bydlení matkám i otcům s dětmi. Chod domova je stejný jako u azylových domů pro matky s dětmi. Otcové se učí pečovat o děti, vařit, prát, stejně jako ženy (Mahdalová, 2013, s. 20)

Součástí některých azylových domů jsou krizová lůžka, kde je možné okamžité ubytování. Některá zařízení jsou zaměřena více na matky s malými dětmi, jiné spíše pro oběti domácího násilí nebo matky s dětmi, žijící v nevyhovujících podmínkách, matky bez přístřeší. Důvodem pro pobyt matky s dítětem v azylovém domě je, když je v rodině vážně ohrožen

vývoj a zdraví dítěte. Před nástupem do azylového domu si matka musí podat písemnou žádost o přijetí, která je vyhodnocena. Jednotlivá zařízení mezi sebou nespolupracují a tím umožňují uživatelkám stěhovat se z jednoho azylového domu na druhý (Matoušek, 2013, s. 430). V praxi se stává, že se uživatelka opakovaně vrací do stejného typu zařízení. Jedním z důvodů je nedostatek sociálních bytů a komerční bydlení je příliš drahé. Uživatelka po dobu pobytu na AD hledá vlastní bydlení. Pokud se toto nepodaří zajistit, odchází do jiného azylového domu. V průběhu pobytu v azylovém domě jsou s uživatelkami zpracovány individuální plány, které mají podporovat uživatelku v jejím sociálním fungování. (Matoušek, 2013, s. 430). Azylový dům dle slovníku sociální práce je „zařízení pro ubytování matek s malými dětmi do tří let, které se dostaly do tak nepříznivé situace, že by bez náhradního ubytování nebyly schopny vychovávat svoje dítě“ (Matoušek, 2003).

5.2 Sociálně aktivizační služby

Sociálně aktivizační služby jsou terénní služby poskytované rodinám s dětmi, u kterých je ohrožen vývoj dítěte a rodina není schopna vlastními silami tuto nepříznivou sociální situaci změnit (Zákon č. 108/2006Sb. §65). Účelem je poskytovat pracovní výchovné činnosti s dětmi, dospělé podporovat a učit správnému rodičovskému chování, vedení domácnosti, hospodaření s penězi, nácvik sociálních dovedností, jako je jednání na úřadech, školách a školských zařízeních, nácvik a upevňování motorických, psychických a sociálních dovedností dítěte, zajištění podmínek a poskytování podpory pro přiměřené vzdělávání dětí a vytvoření podmínek pro společensky přijatelné volnočasové aktivity. Dále pomáhají v kontaktu se společenským prostředím, jako je doprovázení dětí do školy, školského zařízení, k lékaři, na zájmové aktivity. Další činností, kterou sociálně aktivizační služby nabízí, jsou sociálně terapeutické činnosti, jejichž poskytování vede k rozvoji nebo udržení osobních a sociálních schopností a dovedností podporujících sociální začleňování osob a pomáhají při vyřizování běžných záležitostí. Pomáhají při obnovení a upevnění kontaktu s rodinou a realizují další aktivity, které vedou k sociálnímu začleňování osob (adresář vybraných služeb sociální prevence, s. 86).

6 Metodologie výzkumu

V úvodu kapitoly připomenu cíl této bakalářské práce, poté představím zvolenou metodu, podám charakteristiku výzkumného souboru a uvedu techniku sběru dat. Rovněž se zabývám etickou otázkou výzkumu.

6.1 Cíl výzkumu a výzkumná otázka

Cílem práce je identifikovat a popsat faktory, které přispívají k úspěšnému zapojení se do běžného života u matek opouštějících azylový dům pro matky s dětmi v tísní.

Na základě tohoto cíle jsem si připravila otázky, prostřednictvím kterých jsem se snažila zjistit, jaké faktory v průběhu života dotazovaných se podílejí na tom, že se matka v tísní dokáže opět postavit na vlastní nohy. Otázkami jsem směřovala už do jejich orientační rodiny, zajímala se o rodinu prokreační nebo nesezdané soužití. Dále mě zajímalo, co pro ně znamenal pobyt v azylovém domě a období po odchodu z azylového domu. Dotazovala jsem se na to, jak udržují nebo budují rodinné, partnerské a přátelské vztahy.

6.2 6.2 Výzkumná metoda

Jako výzkumnou metodu jsem si vybrala kvalitativní případovou studii, protože chci zjistit, co nejvíce pomohlo uživatelkám azylového domu k tomu, že se zase dokázaly dostat zpátky do běžného života. Případová studie je podrobné zkoumání jednoho nebo několika málo případů (Hendl, 2016, s. 102). Stake vysvětluje pojem „případ“ jako něco speciálního, např.: konkrétní osoba, skupina lidí, ale nemůže to znamenat problém. Případ ale může mít problém, kterému nerozumíme, a proto ho zkoumáme (Hendl, 2016, s. 104).

Pro výzkum jsem si vybrala dvě matky, které byly uživatelkami azylového domu. V době, kdy jsem se jich dotazovala, žily déle než jeden rok mimo azylový dům.

Případová studie je založena na velkém sběru dat jedné nebo i několika osob. Cílem je zachytit složitost případu vztahů v jejich celistvosti. Důkladné prozkoumání jednoho případu nám umožní porozumět dalším případům. Výsledek prozkoumání konkrétního případu se na konci studie propojuje do širších souvislostí (Hendl, 2016, s. 102).

Případová studie pružně využívá data, které lze získat z rozhovorů, pozorování, studií dokumentů. Je možné kombinovat všechny uvedené typy současně (Hendl, 2016, s.

113). Data jsem sbírala především prostřednictvím rozhovorů, dále jsem studovala dokumentaci v konkrétním azylovém domě, ve kterém obě uživatelky žily. Během jejich pobytu jsem měla možnost obě uživatelky pozorovat. Rozhovory jsem prováděla v době, kdy již nebyly minimálně rok klientkami azylového domu a žily mimo azylový dům.

6.3 Charakteristika výzkumného souboru

Ve studii pomocí rozhovorů je nutné se rozhodnout, se kterými osobami bychom měli provést rozhovor a z jakého prostředí by měly osoby pocházet (Hendl, 2016, s. 153).

Výběr komunikačních partnerek jsem prováděla metodou záměrného (účelového) výběru. Princip této metody spočívá ve stanovení kritérií výběru.

Za záměrný nebo účelový výběr označujeme postup, kdy je prováděno záměrné vyhledávání účastníků podle jejich specifických vlastností. Kritériem je konkrétní vlastnost, či stav. Vyhledáváme pouze ty jedince, kteří splňují stanovená kritéria a jsou ochotni se zapojit do výzkumu (Miovský, 2006. str. 135).

Pro výzkum jsem si vybrala konkrétní azylový dům pro matku a dítě, ve kterém jsem si vytipovala klientky, uživatelky tohoto domu. Kritériem výběru bylo, že se aktivně podílely na hledání bydlení a byly ochotny zapojit se do výzkumu.

„Jestliže člověk provádí případovou studii určitého zařízení (...), pak se předpokládá, že zařízení zůstane ve veřejné podobě výsledku anonymní. Za těchto okolností se rozumí samo sebou, že jsou anonymizována (případně změněna) nejen užitá jména klientů, ale i jména zaměstnanců (včetně těch na vedoucích pozicích).“ (Bugel, Šlechtová 2012, s. 189) Ve výzkumu jsem získávala data od sociálních pracovníků, které dále z důvodu anonymity neuvádím.

6.4 Polostrukturovaný rozhovor

Polostrukturovaný rozhovor patří mezi nejběžnější techniky získávání kvalitativních dat. Dokáže využívat výhody plně strukturovaného a nestrukturovaného rozhovoru, ale zároveň eliminuje nevýhody těchto rozhovorů. Je uvolněný, kreativní, nabízí prostor výzkumníkovi k průběžnému ověřování, zda odpovědi správně chápe, dovoluje klást doplňující otázky a může jít do takové hloubky, která je potřebná vzhledem k cílům práce (Miovský, 2006, s. 161).

Tuto metodu jsem si zvolila proto, že mi dovolovala během rozhovorů navodit uvolněnou a neformální atmosféru. Během rozhovoru jsem měla stanovené otázky. Otázky jsem přizpůsobovala momentální situaci a dávala jsem prostor komunikačním partnerkám, aby hovořily o tom, co je pro ně důležité k určitému okruhu sdělit. Na začátku rozhovoru jsem volila méně náročná témata, později jsem se doptávala i na emocionálně náročnější situace v jejich životě. Pokud jsem pocítila, že se klientka nechce k nějaké situaci vyjadřovat, respektovala jsem to.

6.5 Doprovodné techniky – pozorování, analýza dokumentů

V kvalitativním výzkumu je vhodné vycházet z různých zdrojů a získávat tak data různými nástroji. Triangulace dat umožňuje minimalizovat zkreslení, která mohou vzniknout při získávání údajů. Můžeme rovněž zjistit, zda se údaje liší nebo doplňují, překrývají či si odporují (Miovský, 2006, s. 265).

Další metodou, kterou jsem využívala k získávání dat, bylo skryté pozorování. Klientky jsem během rozhovoru i mimo něj pozorovala. Dále jsem získávala data analýzou dokumentů. Vycházela jsem z anamnézy klientek, individuálních plánů a jejich hodnocení. Tyto dokumenty sloužily jako prameny a další zdroj informací. Výsledky pozorování a studium dokumentů jsem porovnávala s informacemi, které jsem získala z rozhovorů. U obou klientek se data příliš nerozházela.

6.6 Zpracování dat

Případové studie hromadí mnoho dat, proto je potřeba připravit si jejich organizaci v nějaké databázi (Hendl, 2016, s. 113). Při získávání dat pomocí rozhovoru jsem využívala digitální diktafon. Nahrávky jsem dále zpracovávala tak, že jsem je přepisovala do počítače a dále jsem je pomocí metody transkripce zpracovávala. Následujícím krokem bylo kódování dat (Miovský 2006, str. 219-220). Kódování znamená přiřazování klíčových výrazů či symbolů k částem textu tak, aby se výzkumník jednodušeji a rychleji dokázal orientovat v textu. Díky tomu může snadněji pracovat s většími významovými celky. Proces kódování identifikuje a systematicky označuje významové celky podle stanovených kritérií. Cílem je vytvoření obecných kategorií na základě vzájemných souvislostí mezi kódy (Miovský, 2006, str. 221).

Výzkumník provádí sběr dat systematicky z více zdrojů. Stále myslí na to, zda data mají vztah s případem, průběžně zaznamenává a dokumentuje. Při analýze a interpretaci dat výzkumník hledá spojitost zkoumaných dat s výzkumnými otázkami (Hendl, 2016, s. 113).

6.7 Etické otázky výzkumu

Lidé většinou nechtějí podávat informace, které se týkají jejich soukromí, pokud mají být zveřejněny. Proto je tolik důležité při výzkumu zachovávat soukromí. Nestačí jen anonymita, protože by některé informace bylo možné odvodit ze souvislostí (Hendl, 2016, s. 157).

Dříve než jsem začala rozhovor, komunikačním partnerkám jsem se představila a vysvětlila jim, k čemu budou získané informace použity, a kde budou zveřejněny. Dále jsem jim vysvětlila, že rozhovory jsou anonymní, a že nebudou uvedeny skutečnosti, díky kterým by mohla být odhalena jejich identita. „*Výzkumník by též měl dbát na to, aby proces výzkumu či jeho výsledek participanta nějak nepoškodily.*“ (Bugel, Šlechtová 2012, s. 189) Proto z důvodu zachování anonymity jsou komunikační partneři uváděni pod smyšlenými jmény. Informovala jsem ženy také o tom, že s rozhovorem nemusí souhlasit, že mohou odmítnout zodpovědět otázku či rozhovor přerušit a oznámila, že budu rozhovor nahrávat na diktafon. Potom, co jsem obeznámila komunikační partnery se všemi náležitostmi, jsem získala souhlas k uskutečnění rozhovoru.

7 Vybraný azylový dům

Nejdříve představím azylový dům pro matky s dětmi, ve kterém jsem prováděla výzkum. Pro matku s dítětem nebo dětmi, která nemá kam jít, je to jediná možnost, jak řešit svoji nepříznivou situaci. Azylový dům jí poskytne ubytování a podporu v řešení nepříznivé sociální situace.

7.1 Charakteristika vybraného azylového domu

Azylový dům, ve kterém provádím výzkum, se nachází v klidné části na okraji města. V areálu azylového domu se nachází malé hřiště pro větší děti a zahrada s pískovištěm a prolézačkami pro malé děti. Sociální služba je poskytována ve městě 20 let. Kapacitu tvoří 9 samostatných bytových jednotek, celkem 27 lůžek. Azylový dům disponuje jednou bytovou jednotkou, která je přizpůsobena pro vozičkáře. Bytové jednotky jsou vybaveny kuchyňskou linkou, základním nábytkem a sociálním zařízením. V budově je společenská místnost, prádelna a kočárkárna. Sociální služba azylové domy je poskytována celoročně a nepřetržitě.

Rozsah poskytované sociální služby vychází ze zákona 108/2006 O sociálních službách. Azylový dům poskytuje ubytování, pomoc při zajištění stravy, pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

„Posláním sociální služby Azylové domy je poskytnout ubytování matkám/ženám s dítětem/děťmi a těhotným ženám (dále jen matky/ženy s dětmi), které se ocitly v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení. Nabízet jim individuální pomoc a podporu, aby s využitím vlastních schopností vyřešily svou sociální situaci.“ (Propagační materiál AD [neustránkovaný])

„Cílem této služby je, aby se matky/ženy s dětmi, dokázaly postarat o sebe a své děti (zajistit základní potřeby dětí, dbát na dodržování školní docházky, zvládat vedení domácnosti), zajistit a vést samostatný plnohodnotný život v běžné společnosti (mít bydlení, zajistit si příjem - umět si vyřídit sociální dávky nebo mít práci, umět hospodařit s penězi).“ (Propagační materiál AD [neustránkovaný])

Činnosti, které jsou poskytovány, vychází z vyhlášky č. 505/2006 Sb. §22 o sociálních službách, jedná se o:

pomoc při zajištění stravy, vytvoření podmínek pro samostatnou přípravu nebo pomoc s přípravou stravy, dále poskytnout ubytování na dobu zpravidla nepřevyšující 1 rok, umožnit celkovou hygienu těla, vytvořit podmínky pro zajištění úklidu, praní a žehlení osobního prádla, výměnu ložního prádla. Pomáhat při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí. Pomáhat při vyřizování osobních záležitostí, při obnově nebo upevnění kontaktu s rodinou a podporovat při dalších aktivitách, podporujících sociální začleňování osob. Dále poskytování základního sociálního poradenství.

Cílovou skupinou, které je sociální služba poskytována jsou matky s dětmi nebo těhotné matky, které dovršily 18 let, a ocitli se v nepříznivé životní situaci spojené se ztrátou bydlení. Jedná se o matky, které se zůstaly z důvodu krize nebo domácího násilí, trestné činnosti, obchodu s lidmi bez přístřeší. Základními zásadami, dodržovanými při poskytování sociální služby, jsou zásada podpory samostatnosti uživatelky, zásada jednotných pracovních postupů a zásada individuálního přístupu k uživatelům. Pracovnice uživatele podporují na cestě k dosahování jejich cílů v rámci individuálního plánování od počátku pobytu na azylového domu. Pracovníci zařízení při poskytování sociální služby vycházejí z křesťanských zásad a etických norem, řídí se standarty kvality sociálních služeb.

Za službu je vybírána úhrada stanovená dle zákona o sociálních službách 108/2006 Sb. ve znění pozdějších předpisů. Matka hradí 90 Kč/den, dítě 50 Kč/den. Těhotná žena hradí 120 Kč/den. V ceně jsou započítány poplatky za topení, spotřeba elektřiny, plynu, teplé a studené vody, půjčování elektrospotřebičů, využívání automatické pračky a sušičky.

7.2 Nabízené služby konkrétního azylového domu

Azylový dům nabízí svým klientkám klidné a bezpečné prostředí, ve kterém mohou řešit svoje často velmi složité problémy a k tomu nabízejí různorodé služby. Především jsou pracovníci ochotni uživatelku kdykoliv vyslechnout a nabídnout pomoc. Dále je nabízena pomoc dalších sociálních služeb, jedná se o sociálně aktivizační služby, charitní poradnu a charitního psychologa. Pracovníci podporují uživatelky, aby využívaly i další dostupné služby.

Uživatelky mají možnost využít potraviny z potravinové banky, oblečení a jiné potřebné věci si mohou vybrat v humanitárním skladu, který se nachází nedaleko azylového

domu. Uživatelky se pravidelně schází s vedoucí a sociální pracovníci na skupince, kde se řeší aktuální problémy.

Potom, co uživatelka nastoupí do azylového domu, pracovníce zjišťují, zda uživatelky potřebují pomoc s vyřízením dávek, na které mají nárok. Od počátku pobytu se s uživatelkou služby začíná individuálně plánovat. Individuální plán se stanoví na základě představy o změně, které chtějí dosáhnout a na kroky, které vedou k jejímu dosažení. Plnění individuálního plánu je pravidelně hodnoceno, na konci pobytu se vyhodnocuje, jak se podařilo stanovené cíle plnit.

Při práci s uživatelkami jsou vedeny motivační rozhovory, kterými jsou uživatelky podněcovány k řešení své nepříznivé situace. Pracovnice podporují a pomáhají v hledání zaměstnání, kdy pomohou uživatelce s vypracováním životopisu a podporují je k aktivnímu sledování nabídek práce. Dále společně s uživatelkou vyhledávají bydlení, sledují možnosti sociálního bydlení, motivují uživatelky k odpovídání na inzeráty. Pomáhají uživatelkám s péčí o děti, péčí o domácnost a při přípravě stravy. Matky se učí vaření, udržování domácnosti, praní prádla. Mladým matkám radí, jak se připravit na porod a co budou potřebovat pro novorozence. Po návratu z porodnice je pomáháno ze strany pracovníků s péčí o novorozence. Často se stává, že se jedná o matky, které opustily dětský domov a vůbec neví, jak se o dítě starat. Pracovnice zpočátku novorozence koupou, dohlíží a radí matce, která nemá nikoho, kdo by jí předal zkušenosti s péčí o novorozené dítě. Matkám je poskytována pomoc při hospodaření s penězi. Uživatelky tuto dovednost často postrádají, peníze rychle utratí a potom nemají z čeho uhradit nájem.

Z důvodu sociálního začleňování jsou uživatelky informovány o akcích, které se ve městě pořádají. Mají možnost navštěvovat mateřské centrum, kde se mohou setkávat s jinými matkami mimo azylový dům a účastnit se aktivit pro rodiny s dětmi, které mateřské centrum pořádá. Do azylového domu docházejí studentky pedagogické školy a nabízejí doučování a pomoc při psaní úkolů dětem, kde si matky neví rady.

8 Komunikační partnerky

Tato kapitola se věnuje rozhovoru s komunikačními partnerkami. První rozhovor jsem provedla v době, kdy komunikační partnerky byly uživatelkami azylového domu. Dohodla jsem se s nimi, že další rozhovor provedu po době delší než jeden rok.

8.1 Paní Ilona

Paní Iloně je 42 let, žije v malé vesnici, má 4 děti. O své rodině povídá nerada. Má dvě sestry, žila v úplné rodině do svých dvanácti let. Potom zemřel její otec a dále žila s matkou a sestrami. O úmrtí otce se jí nechce moc hovořit, z výrazu tváře je vidět, že se se smrtí otce není vyrovnaná. Je přesvědčena o tom, že kdyby otec žil, vše bylo jinak. S otcem měla pěkný vztah.

„Mám matku a dvě sestry. Se všemi se stýkám jen zřídka. S matkou si nerozumím a nikdy jsme si nerozuměly, otec mi zemřel, když mi bylo dvanáct let. Byla to pro mě rána, rozuměli jsme si spolu, potom mi moc chyběl. Byl to jediný člověk, který se mi věnoval. Když mi bylo šest let, tak se rodiče rozvedli, otec si mě bral na víkendy. Jezdili jsme k babičce a tam se mi otec věnoval, hrál se mnou hry, kreslil, chodil na procházky. Po rozvodu se matka zajímala spíše o muže, na nás neměla čas. Nechávala nám na stole peníze, abychom si koupili něco na jídlo a to bylo vše. Stále si myslím, že kdyby otec žil, bylo by vše jiné. Nedopustil by, abych tak dopadla. Postaral by se.“

Paní Ilona má čtyři děti. V době, když přišla do azylového domu, nejstarší dcera Klára už žila s přítelem. *„Domov jsem prakticky neměla, v osmnácti letech jsem otěhotněla a vdala jsem se. Narodila se Klára a po šesti letech Soňa. Manželství bylo klidné..., až moc. Mohla jsem si dělat, co jsem chtěla. Manžel se mnou a dcerami netrávil skoro žádný čas, měl svoje zájmy. Když jsem chtěla, abychom všichni někam jeli, tak mi dal mi klíče od auta a řekl „jed““. Měla jsem všechno, ale žili jsme spíše vedle sebe než spolu. Po deseti letech manželství jsme se rozvedli. Klára a Soňa mi byly svěřeny do péče, manželovi bylo vyměřeno výživné, které platí. Bral si obě dcery, teď k němu chodí jen Soňa.“*

Paní Ilona si byla vědoma toho, že ji manžel zabezpečil, nepil, choval se k ní dobře, ale od manželství očekávala, že budou společně trávit čas. Později potkala přítele, který byl úplně jiný. Paní Iloně se věnoval, chodil s ní a dětmi do přírody, na výlety, bral ji do společnosti.

„Přítel byl opak manžela, byl společenský, rád se bavil, bylo to úplně jiné. Vůbec jsem se s ním nenudila. Brzy jsem otěhotněla a narodila se mi třetí dcera Anička. Situace se rychle začala měnit. Musela jsem být doma s dětmi a partner do společnosti chodil sám. Dozvěděla jsem se, že má dluhy. Partner nic neřešil. Vracel se z hospody opilý, byl agresivní. Pokud jsem s ním chtěla něco řešit, tak se jen rozčílil. Fyzicky mě napadal. Potom se omlouval a sliboval, že už se to nebude opakovat. Tak to šlo stále dokola. Jednoho dne přišel exekutor a řekl, že se musíme odstěhovat. Když jsem to oznámila partnerovi, tak se šel opít do hospody. Po návratu všechny vzbudil a vyhazoval nás z bytu. Vztáhl ruku i na nejstarší dceru a to byla poslední kapka. Věděla jsem, že čekám další dítě, ale musela jsem jít. S přítelem jsem už dále být nemohla.“

Paní Ilona se odstěhovala k sestře. Byla u ní několik týdnů, ale Soňa nemohla chodit do školy, protože sestra bydlela ve vzdáleném městě. Na paní Ilonu tlačila pracovnice orgánu SPOD, že starší dcera musí do školy. Pracovnice kontaktovala azylové domy, které jsou poblíž města, ve kterém chodily obě dcery do školy.

Paní Ilona se ještě na několik dnů odstěhovala ke kamarádce a potom mohla nastoupit do azylového domu. Potřebovala bezpečí a klid, musela se rozhodnout, co bude dělat dál. Otec Aničky a druhého dítěte, které bylo na cestě, nejevil o děti žádný zájem. Paní Ilona se pod tíhou událostí rozhodla, že dítě donosí a nabídne k adopci.

„Do azylového domu jsem nastoupila bez finančních prostředků. Byla jsem šťastná, že mohu zůstat s dětmi, byli jsme v bezpečí, měli jsme střechu nad hlavou. Potřebovala jsem se posbírat, dát se do pořádku, abych se odrazila ode dna. Nedokázala jsem si představit, že za těchto podmínek se mi narodí další dítě. Nedokázala jsem se v té době postarat o tři děti, jak bych se mohla postarat o čtyři. Došla jsem k závěru, že pro děti bude lepší, když dítě předám k adopci. O těhotenství v té době věděla jen pracovnice Ospodu, azylového domu a nejstarší dcera Klára. S ospodačkou jsem se dohodla, že se dítěte, které jsme nazvala Kristýnkou, ihned po porodu vzdám. Věděla o tom i nejstarší dcera, která mě podporovala a chápala.“

Paní Ilona o těhotenství mluvit nechtěla, dávala si pozor, aby to před dětmi neprozradila. Pracovnice její přání respektovaly. Od ostatních uživatelky si držela odstup, byla si vědoma toho, že ostatní matky nebudou mít pro její rozhodnutí pochopení. Až do porodu byla rozhodnuta, že dítě předá k adopci. Proto se na porod nijak nechystala. Ani pracovnicím nesvěřila podrobnosti toho, kdy a jak bude porod probíhat. Odjela s dětmi ke kamarádce. Když se vrátila, byla po porodu. Ostatní uživatelky se zajímaly o to, proč paní Ilona přijela bez dítěte. Paní Ilona řekla, že se jí narodil chlapec, má vážné zdravotní problémy, a proto musí zůstat v nemocnici.

„Vrátila jsem se z porodnice bez syna. Bylo to mnohem těžší, než jsem si představovala. Stále jsem se přesvědčovala o tom, že je to tak lepší, že se o další dítě nedokážu postarat, že všem dětem nejsem schopna zajistit normální život. Přesto bylo pouto k synovi větší než obavy, které jsem měla z budoucnosti. Zavolala jsem pracovníci Ospodu, že jsem si to rozmyslela a mohla jsem se vrátit pro svého syna.“

Poté, co si paní Ilona vyřídila vše potřebné, co přináší narození dítěte, začala hledat za pomoci vztahové pracovnice bydlení. Podala si žádost o městský byt ve městě, kde měla trvalý pobyt i v okolí. Pokoušela se sehnat nějaký podnájem. Majitelé bytů se zajímali o to, kolik má dětí a zda pracuje. Získat podnájem ve městě se jí nepodařilo. Paní Ilona byla v azylovém domě rok a požádala, zda by jí byl pobyt prodloužen. Její žádosti bylo vyhověno, pobyt jí byl prodloužen o jeden měsíc. Ve vesnici vzdálené 15 km od města, ve kterém byl azylový dům, se podařilo sehnat pro ženu podnájem. Paní Iloně se do malého bytu na vesnici nechtělo. Byla zvyklá žít ve městě a venkov ji nelákal. Postupně si vytvářela závislost na sociální službě. Druhé žádosti o prodloužení pobytu v azylovém domě nebylo vyhověno. Vedoucí azylového domu rozhodla, že uživatelce smlouva nebude prodloužena. Přesto paní Ilona stále váhala. Změna nastala, až otec Aničky, děvčátka z manželství, požádal, aby mu byla dcera svěřena do péče. Argumentoval tím, že bývalá manželka se není schopna postarat o děti. Paní Ilona dostala strach, že o děti přijde, a to ji přinutilo přestěhovat se do malého jednopokojového bytu. Paní Ilona měla možnost nastoupit do jiného azylového domu, který byl vzdálen od místa současného pobytu. Dcera by musela opět změnit školu a to matka nechtěla.

„Zpočátku jsem o tom nechtěla ani slyšet, jsem zvyklá žít ve městě a malá vesnice mě vůbec nelákala. Nakonec jsem měla na výběr. Azylový dům vzdálený více než 50 km nebo malý byt na vesnici, kde by Soňa mohla zůstat ve škole, na kterou si zvykla. Soňa je uzavřená a těžko si zvyká na nové prostředí. Dalším důvodem, který mě přinutil k tomuto kroku, byla mladší dcera Anička. Bála jsem se, že ji svěří do péče jejímu otci. Stále argumentoval tím, že azylový dům není vhodné prostředí pro dítě.“

Paní Ilona se obávala toho, jak se zvládne sama starat o rodinu. Ze strany azylového domu jí byla nabídnuta spolupráce se sociálně aktivizačními službami. Dále mohla využít charitní bazar, kde se jí podařilo získat nějaké vybavení. Požádala o sociální pomoc, kde jí bylo přiznána dávka mimořádné okamžité pomoci, ke koupi pračky a ledničky.

„Nedokázala jsem si představit, jak se to dá vše zvládnout. V bytě byla jen kuchyňská linka a sporák. Zpočátku jsem prala dětem v rukách, potraviny jsem dávala za okno, aby se doma nezkazily. Nebylo to jednoduché. Díky azylovému domu, sociálně aktivizačním službám

a sociálce jsem to zvládla. Byt byl malý, ale dokázali jsme se tam porovnat. O Vánocích tady byla i Klára s partnerem a moje matka. Vešly jsme se a bylo nám dobře. Čekala jsem, že matka ocení moji snahu, ale toho jsem se nedočkala. Vzpomínala jsem na otce, ten by měl ze mě radost.“

Po roce si paní Ilona byt vyměnila za větší. V současné době žije s dětmi ve dvoupokojovém bytě. Paní Ilona stále spolupracuje se sociálně aktivizačními službami.

„V současné době na tom nejsem finančně dobře. Majitel má nějaké problémy s domem a sociálka nám přestala vyplácet dávky. Majitel se snaží dát věci do pořádku, ale všechno moc dlouho trvá. Dva měsíce jsem neuhradila nájem a jsme dohodnutí, že ho zaplatím, až mi dávky doplatí. Peníze mi chybí, nedokážu vyžít jen z rodičovského příspěvku a přídatků na děti. Naštěstí mi pomáhá nejstarší dcera, když už nemáme co jíst, nakoupí.“

Z rozhovoru s pracovníci sociálně aktivizačních služeb jsem zjistila, že paní Ilona se dokázala přizpůsobit novým podmínkám. Podařilo se jí zapojit do dění v obci. S finančními prostředky dokázala vycházet do doby, než jí bylo zastaveno vyplácení dávek. Mladší dcera navštěvuje školku ve vedlejší vesnici, starší jezdí do města do školy. Pracovnice ji spíše podporují formou rady, v současné době ji podporují potravinovými balíčky. Pomohly uživateli získat podporu nadace, která dětem vybavila dětský pokoj.

„Splnilo se mi, co jsem si přála. Žiji s dětmi, snažím se jim vytvořit domov. Starší dcera nás pravidelně navštěvuje, bere holky na výlety, občas jim něco hezkého koupí. Jsem šťastná, že je syn s námi, už bych nikdy neudělala to, že bych svoje dítě odložila. Ve vesnici jsem si zvykla, chodíme do lesa, celé prázdniny jsem trávila s dětmi u nedalekého rybníka. Já jsem si našla zábavu, že jezdím na kole. Děti chodí brzy spát a starší dcera je s nimi a může mi zavolat, kdyby se něco dělo. Našla jsem si přítele, neznáme se dlouho. Jsem opatrná. Nechci, aby mi zase někdo zkomplikoval život.“

8.2 Paní Iveta

Paní Iveta žila s manželem třináct let. Seznámila je sestra, po krátké známosti paní Iveta otěhotněla. Bydleli u rodičů manžela, kteří jim nechali celé horní patro. Dříve tam bydlela jeho sestra, která stavěla s manželem nový dům na zahradě. Narodila se Jana a za dva roky Jirka.

„Seznámila nás sestra, mně bylo 20 a Jiřímu 26 let. Po půl roce jsme se museli brát. Jiřího rodiče bydleli ve velkém domě a nechali nám horní patro. Původně tam bydlela sestra,

stavěla s manželem dům a neměla ještě děti a my jsme čekali Janu, tak nám byt musela uvolnit. Byla dost našťvaná a dělala nám problémy. Často se s mým manželem hádali.“

Paní Iveta žila v domě svého manžela, do kterého investovala svoje nevelké úspory. Provoz domácnosti hradila z rodičovského příspěvku, manžel jí nic nepřispíval. Po rodičích zdědil dům a pilu.

U paní Ivety se situace změnila. Manžel holdoval alkoholu stále více, měl konflikty se sestrou, která mu měla za zlé, že musela vyklidit část domu, aby se tam mohl nastěhovat bratr s manželkou a dítětem. Sama už delší dobu nemohla otěhotnět. Nová rodina se dostávala do konfliktu se sestrou a manžel paní Ilony problémy řešil alkoholem. Situace se stále zhoršovala.

„Největším problémem byl alkohol, kterým řešil manžel svoje problémy. Rodiče ho omlouvali, říkali, že pije, protože se nemůže vyrovnat se smrtí svého bratrance, se kterým měl blízký vztah, říkali, že to časem přejde. Nejhorší bylo, když matka přepsala veškeré nemovitosti včetně pily na syna. Já jsem musela podepsat, že se vzdávám nároku na jakýkoliv majetek. Brzy potom zemřela a chování manžela bylo neúnosné“.

Paní Iveta pocházela z rodiny, kde bylo více dětí. Narodila se do druhého manželství jejího otce. Byl vdovec se dvěma malými dětmi. S matkou paní Ivety měl ještě další tři děti. Když bylo Ivetě 13 let, otec náhle zemřel. Matka s dětmi zůstala sama. Bylo pro ni těžké zvládnout péči o celou rodinu a všechny děti finančně zabezpečit už bylo nemožné. Když dospěly, postupně odcházely z domu. Sestry se brzy provdaly a paní Ilona také. Matka je nemohla podporovat finančně.

„Otec se večer nevrátil z práce domů. Šla jsem ho se sestrou hledat. Nenašly jsme ho. Ráno zazvonili policisté a oznámili nám, že otce někdo našel mrtvého. Jeho smrt pro nás byla velkým šokem, zůstala neobjasněná. Stále nevím, jak zemřel. Dodnes je to pro mě bolestivé. Otec mi velmi chyběl. Kdyby žil, do takové situace bych se nedostala. Kdyby žil otec, tak by se to všechno nestalo. Měla bych zázemí. Matka se snažila, abychom měli vše, co potřebujeme, ale nebylo v jejích silách, aby ho nahradila. Když jsem odešla z domu, starala se ještě o dva mladší bratry.“

Komunikační partnerka vidí příčinu svých problémů v tom, že přišla o otce. Je přesvědčena o tom, že by si na ni manžel tolik nedovolil. Bála by se otce. Tím, že otec zemřel, přinesla do manželství minimum finančních prostředků. Z toho důvodu podepsala manželovi, že se vzdává nároku na majetek. Zároveň si musela nechat líbit jeho hrubé chování a urážky. Nebyla schopna našetřit žádné peníze, aby mohla situaci nějak řešit. Protože manžel vlastnil majetek, neměla nárok na žádné dávky ani na přídatky na děti.

„Potom, co zdědil majetek, se začal chovat ještě hůře. Byl to pan podnikatel. Scházel se svými bratřenci a chodili k jednomu na chatu pít. Záměrně pil tajně, aby se to o něm nevědělo. Záleželo mu na tom, co si o něm lidé ve vesnici řeknou. Se sestrou měl stále větší spory, nemohla mu odpustit, že zdědil veškerý majetek. Rodiče to odůvodňovali tím, že jí pomohli postavit dům na zahradě. Poté, co matka zemřela, to bylo ještě horší. Manželův otec se mě nedokázal zastat, ačkoliv jsem se starala nejen o manžela, ale i o něj. Každý den jsem pro všechny vařila, manžel to bral jako samozřejmost. Děti nesměly chodit do kroužků, neměly žádné kamarády, nemohly chodit ven. Ani já jsem nikam nechodila, jen občas k sestře i to mu vadilo. Neměla jsem žádné kamarádky.“

Paní Iveta byla přesvědčena o tom, že nemůže nic dělat. Vše si musí nechat líbit. Pokud v něčem s manželem nesouhlasila, byl to velký problém. Měla pocit bezvýchodnosti.

„Manžel naposledy požádal o rozvod, když už se stýkal s jinou ženou. Začal s ní trávit víkendy a někdy si ji přivezl domů. Já jsem v té době čekala třetí dítě. Vůbec ho to nezajímalo, tvrdil, že dítě není jeho. Rozvedl se se mnou, děti byly svěřeny do střídavé péče, u soudu se zavázal, že nás nechá bydlet v domě. Narodila se nejmladší dcera a tehdy už bývalý manžel odmítal na ni přispívat. Naopak po mně ještě začal vyžadovat nájemné. Po roce mi oznámil, že se musíme z domu odstěhovat, že si přítelkyni chce nastěhovat do domu. To už byla poslední kapka. Zavolala jsem do azylového domu a zjistila, zda bych se tam mohla odstěhovat.“

Paní Iveta se dohodla, že do tří týdnů nastoupí do azylového domu. Odchod naplánovala na dobu, kdy bývalý manžel vezme dvě starší děti na dovolenou. Začala vše chystat na stěhování. Dětem o tom raději nic neřekla. Její sestra jí pomohla se stěhováním. Po nástupu trvalo, než si zvykla. Zpočátku to pro ni bylo ponižující, ale postupně se adaptovala na režim, který v tomto prostředí panoval. Horší to bylo s dětmi, pro které to byl šok. Byly zvyklé žít ve velkém domě a najednou měly žít v jednom pokoji, jehož součástí byla také kuchyň. Zvláště starší dcera měla problém s tím, že nemají soukromí a nemohla matce odpustit, že žijí v azylovém domě. Chápala, že doma už to bylo neúnosné, ale byla to pro ni velká změna.

Z rozhovoru s pracovníci jsme zjistila, že paní Iveta byla zpočátku uzavřená a nechtěla se kontaktovat s ostatními uživatelkami. Později si našla kamarádku, se kterou chodila s dětmi na procházku.

Z dokumentů jsem vyčetla, že paní Iveta brzy po nástupu začala řešit svoji situaci. Sehnala si brigádu, přihlásila dceru do školky, vyřídila si dávky. Pracovnice s paní Ivetou

hledaly bydlení. Komerční bydlení se nedařilo sehnat, buď bylo velmi drahé, nebo majitel nechtěl byt pronajmout matce s dětmi.

„Azylový dům jsem brala jako poslední záchranu. V domě jsem dále bydlet nemohla a neměla jsem kam jít. Na to, abych si pronajala nějaký byt, jsem neměla peníze.

Azylový dům mi poskytl bezpečný prostor k tomu, abych se mohla postavit na vlastní nohy. Zpočátku bylo nepřijemné, že jsme neměli soukromí. Vadilo nám, že pracovnice chodí k nám na pokoj. Postupně jsem se seznámila s ostatními uživatelkami a našla si mezi nimi kamarádku.“

Paní Iveta si v azylovém domě zvykla. Pracovnice ji podporovaly v tom, aby situaci řešila a nepodléhala manipulacím bývalého manžela. Manžel, když byly děti u něj, matku očerňoval, snažil se děti získat na svou stranu, přemlouval je, aby už k matce nechodily. U syna se mu to podařilo, otec ho získal do své péče.

Ze studia dokumentace vyplývá, že paní Iveta si počínala velmi aktivně a houževnatě při hledání vlastního bydlení. Aktivně docházela na domluvené schůzky s pronajímateli, za spolupráce azylového domu si podala žádost o charitní byt. Paní Ivetě bylo vyhověno především díky její snaze řešit nepříznivou situaci a bezproblémovému sociálnímu fungování v azylovém domě. Po sedmi měsících se jí podařilo nastěhovat do sociálního bytu.

„Pracovnice azylového domu zjistila, že se uvolnil sociální byt v mém bývalém bydlišti. Stále tam žil bývalý manžel s přítelkyní, jejími dětmi a naším synem. Velmi jsem si přála, abych byt dostala a byla nablízku synovi. Syn se se mnou nesměl bavit, volal mi tajně. Často si stěžoval na soužití s otcem. Otec mu zakazoval chodit ven, nechtěl mu dávat peníze a nestaral se o něj. O byt jsem měla velký zájem, chtěla jsem tam především kvůli synovi. Byt mi byl přidělen a mohla jsem se nastěhovat. Ve stejné vesnici bydlela sestra s rodinou a nedaleko druhá sestra. Pomohly mi se stěhováním.

Na otázku, co paní Ivetě pomohlo osamostatnit se, říká: *„Pomohlo mi to, že jsem se odstěhovala z domu do azylového domu a dostala jsem se z vlivu manžela a dokázala jsem sebrat sílu k tomu, abych situaci začala řešit. Azylový dům mi poskytl možnost následného bydlení. Bydlela jsem tam jeden rok.“*

Po uplynutí jednoho roku si paní Iveta sehnala komerční podnájem. Byt má zařízený nábytkem, který si postupně dokázala zajistit. Paní Ivetě byla nabídnuta pomoc sociálně aktivizační služby, tu nevyužila. Svoji současnou situaci hodnotí tak, že se jí splnilo vše, co chtěla. Bydlí se všemi dětmi v bytě, který si pronajala. Syn je opět u matky.

9 Výsledky výzkumu

Na základě provedeného výzkumu jsem identifikovala faktory, které měly vliv na to, že obě komunikační partnerky dokázaly rychle začlenit zpátky do společnosti. Obě komunikační partnerky považují odchod do azylového domu jako nejvýznamnější krok v řešení své situace a bezpečné prostředí, ve kterém se mohly rozmyslet, co bude dál. Potom díky sociální práci pracovníků azylového domu dělaly kroky vedoucí k navrácení do běžného života. Dále jednotlivé faktory popisují.

9.1 Paní Ilona

9.1.1 Vliv původní rodiny

Paní Iloně hodnotí svoje dětství jako ne příliš šťastné. Významným blízkým pro ni byl otec, který se o ni zajímal, věnoval se jí, bral ji na víkendy k babičce. Podle Françoise de Singlyho potřebuje každý člověk k tomu, aby si pozitivně potvrdil vlastní existenci nějakého blízkého druhého, pro děti to bývají rodiče, pro dospělé partner. Nestačí obětování pro druhého člověka, „*individuum potřebuje také pozornost, kterou mu druzí věnují.*“ (Radimská, 2003, s.675)

O matce hovoří kriticky, že se po rozvodu s otcem doma příliš nezdržovala. V očích respondentky matčina péče spočívala v tom, že nechala dětem peníze, aby si nakoupily jídlo. Sestry bývaly pořád samy doma a svou nejmladší sestru vychovávaly. V současné době jsou obě rozvedené, jedna se stěhuje z podnájmu do podnájmu a druhá je schopna udržet si bydlení, dokonce si byt vyměnila za větší. Komunikační partnerka uvádí, že se na ně se svými problémy neobracela, protože mají svých problémů dost. Paní Ilona je přesvědčena, že smrt otce ovlivnila její další život. Je přesvědčena o tom, že kdyby žil, bylo by vše jiné. Měla by v otci oporu. Dudová popisuje typ otec blízký dítěti. Tento typ otce má k dítěti blízký citový vztah. Dítě má v jeho životě významné postavení. Tento typ otce ani po rozvodu nezmění svoje chování k dětem (Dudová, 2008, s. 118). I když se paní Ilona vdala a měla vlastní děti, postrádala emocionální uspokojení a s manželem se rozvedla. Našla si nového partnera, který jí nabízel to, co postrádala. Brzy se však ukázalo, že partner je emočně nestálý, že ji stejně miluje jako nenávidí a dopouštěl se na partnerce násilí. Vágnerová uvádí, že zkušenosti

získané v původní rodině se přenáší do rodiny, kterou člověk jako dospělý vytváří, má sklony opakovat chyby, které dělali rodiče (Vágnerová, 2004, s. 591).

9.1.2 Schopnost vycházet s finančními prostředky

Paní Ilona vstoupila do manželství, aniž by do něj vložila finanční prostředky. Do té doby žila dlouhodobě ve finančním nedostatku. V manželství byla materiálně zabezpečená, měla s manželem stejnou životní úroveň. Přesto se s manželem rozvedla. Manželství ji neuspokojovalo citově. *„Milostné a citové vztahy nabývají zásadní důležitosti, ale nesmí ohrozit možnost individua být autentický a být sám sebou. Je třeba najít nějaký způsob, jak být „společně svobodní“. Rodina stává velmi křehkou institucí. Manželé spolu mají zůstat, jen pokud se milují, hlavní povinností rodičů je věnovat dětem lásku a pozornost (Radimská, 2003, s.675).“* Bývalý manžel na děti pravidelně platí výživné a pokud je třeba, přispěje na mimořádné výdaje. Materiální pomoc od své matky ani sester nemohla očekávat. Uvádí, že jí v současnosti pomáhá nejstarší dcera, která ji pravidelně navštěvuje, bere své sourozence na výlety, vozí jim potraviny, cukrovinky a dárky. Matka může dceři zavolat a požádat o pomoc. Dcera jí vždy podá pomocnou ruku. Z rozhovoru s pracovníci azylového domu jsem zjistila, že paní Ilona nedokázala vycházet s finančními prostředky, i když pobírala dávky. Paní Ilona je silná kuřačka a bez cigaret nemohla být. Pracovnice pracovali na tom, aby se paní Ilona zdokonalila ve finančním hospodaření. S uživatelkou se nastavuje finanční plán a je podporována v tom, aby jej dodržovala.

9.1.3 Bezpečný prostor

Paní Ilona uvedla, že pobyt v azylovém domě ji nejvíce pomohl v tom, že měla klid a cítila se bezpečně. Byl to pro ni nejvýznamnější faktor, který vedl k navrácení do běžného života. Partner, od kterého odešla do azylového domu, se vracíval domů pod vlivem alkoholu a byl agresivní. Partnerku napadal slovně a fyzicky. Těmto útokům přihlížely děti. Rozhodnutí napadané ženy k neodkladnému řešení situace přišlo v momentě, kdy partner napadl její nejstarší dceru. Odešla s dětmi, i když nevěděla, kam půjde. Na nějakou dobu ji k sobě vzala sestra. Ta však bydlela v malém bytě a starší dcery respondentky v místě dočasného pobytu nemohly chodit do školy. Později se nejstarší dcera odstěhovala k příteli, měla už být brzy plnoletá. Po nástupu do azylového domu dotazovaná přihlásila mladší dceru

do základní školy ve městě, aby nemusela dojíždět. V azylovém domě dostala potraviny, oblečení pro děti a hygienické prostředky. Pracovnice jí pomohly vyřídit dávky hmotné nouze, na které měla nárok. Dcera mohla bez překážek docházet do školy. Matka s dětmi byla v bezpečí. Nemusela se obávat toho, že jí budou děti odebrány. Parter jí dále nemohl ohrožovat.

Komunikační partnerka se na začátku pobytu zaměřovala na zvládnutí situace kolem těhotenství a porodu. Ve druhé polovině pobytu hledala za podpory pracovníků bydlení. Podala si žádost o přidělení sociálního bytu ve městě, kde měla trvalý pobyt a v okolí. Dále se soustředila na hledání podnájmu v okolí města, kde se nachází azylový dům a města, ve kterém má trvalý pobyt. Bytů k pronájmu je v daných lokalitách nedostatek. Pokud se nějaký podnájem objevil, majitel odmítal pronajmout byt osamělé matce, která má více dětí a nepracuje. Komunikační partnerka reagovala na mnoho inzerátů, postupně ztrácela naději, že by se jí mohlo podařit pronajmout byt. To vedlo ke ztrátě motivace a začaly se u ní objevovat známky závislosti na sociální službě. Sociální pracovníce azylového domu našla malý byt ve vzdálenější vesnici, kam se komunikační partnerka mohla odstěhovat. Bylo třeba vynaložit sociální práci, která vedla ke zplnomocnění uživatelky, aby této možnosti využila. Pracovnice azylového domu pomohly s vybavením bytu, zajistily vybavení z charitního bazaru, který je součástí služeb, které poskytuje zřizovatel azylového domu. Dále zkontaktovaly sociálně aktivizační služby, které podporovaly komunikační partnerku po odchodu z azylového domu. Zprostředkovaly pomoc nadace, která poskytla finanční prostředky k vybavení dětského pokoje. Poskytly potravinové balíčky, pokud si komunikační partnerka požádala.

9.1.4 Pomoc při řešení následného bydlení

První komunikační partnerka získala podnájem ve vzdálené vesnici. Tento podnájem se váhala využít, zvykla si na bezpečný prostor azylového domu a obávala se udělat další krok v řešení své nepříznivé situace, stávala se pomalu závislou na sociální službě. Dudová uvádí, že rozvedené matky musí vynaložit veškeré síly k tomu, aby zvládly vlastními silami nároky, které jsou na ně kladeny, často i na úkor svého vlastního zdraví (Dudová, 2003). Za podpory sociálně aktivizačních služeb se komunikační partnerka odstěhovala. Po nějaké době se naskytl možnost podnájmu většího bytu ve stejném domě a toho využila. Přesto, že původně na vesnici jít nechtěla, dokázala se tam dobře adaptovat a přizpůsobit se nárokům prostředí.

Problémy nastaly až v době, kdy se majitel domu dostal do konfliktu se stavebním úřadem. Následně bylo paní Iloně zastaveno vyplácení sociálních dávek a tím se dostala do velmi tíživé situace. Dudová píše, že rozvedené matky vynaloží veškeré síly k tomu, aby svoji situaci zvládly, ale stačí nějaká nepředvídatelná situace a „*křehká ekonomická rovnováha rodiny se zhroutí*“ (Dudová, 2003).

Pro uživatelky azylových domů je velmi těžké najít vlastní bydlení. Nejdříve pracovníce podporují uživatelky, aby si podaly žádost o sociální byt v místě trvalého pobytu uživatelky. Potom se sledují možnosti podnájmu komerčních bytů. Obecně bytů k podnájmu je velký nedostatek, majitelé mají možnost výběru a upřednostňují solventní zájemce. „Ideální“ se jeví u druhé komunikační partnerky situace, kdy měla možnost využít bytu, který pronajímá zřizovatel. Tyto byty jsou poskytovány lidem bez domova.

9.2 Paní Iveta

9.2.1 Zkušenosti z rodinného prostředí

Paní Iveta žila v úplné rodině se čtyřmi sourozenci, ve dvanácti letech jí zemřel otec. Než zemřel otec, žily poklidným životem. Měla dvě starší sestry a dva mladší bratry. Smrt otce vnímá jako velkou ztrátu, patrně ji dodnes frustruje, že neví, co bylo příčinou jeho smrti. Dotazovaná žena uvádí, že matka se snažila o rodinu postarat, ale že na ni toho bylo moc, mladší bratři byli malí. Nejmladší bratr žije stále s matkou. Starší syn sehnal podnájem a osamostatnil se, později zprostředkoval podnájem i komunikační partnerce. Starší sestry se postupně vdaly a odešly z domova. Obě sestry mají manžela, děti a práci. Pro komunikační partnerku byly oporou a podporovaly ji v tom, aby situaci řešila. Často se navštěvují, a pokud nejmladší sestra něco potřebuje, může se na ně obrátit. V rodinách svých sester má oporu, ví, že se na ně může spolehnout. Sestry žijí ve fungujících rodinách. Tato komunikační partnerka je spjata se svou rodinou, udržuje vztahy s matkou a sourozenci. O členy své původní rodiny se může opřít, vztahy se sourozenci jsou pro ni důležité. Je přesvědčena, že kdyby žil otec, partner by si na ni tolik nedovol. Hovoří také o materiálním zajištění, díky tomu, že matka na vše zůstala sama nemohla do manželství přispět materiálně. Díky tomu byla žena znevýhodněná. „*Situační zvýšení závislosti na partnerovi*“ může být spouštěčem agrese. Za určitých okolností se může stát impulzem cokoliv co ženu z pohledu partnera znevýhodňuje ekonomická závislost, těhotenství, onemocnění (Vágnerová, 2008, str. 636).

9.2.2 Schopnost vycházet s finančními prostředky

Komunikační partnerka je zvyklá vycházet s málem. Matka se starala o pět dětí, nemohla jí uspořít žádné věno. Provdala se za muže, se kterým nesdílela jeho životní úroveň. Její výpověď o tom, že každý den vařila pro manžela, jeho otce a děti, dává tušit, že svou roli v manželství vnímá jako podřadnou. Pobírala pouze rodičovský příspěvek a potom byla nezaměstnaná. V současné době pracuje, pobírá dávky a výživné. S penězi je schopna vyjít, i když říká, že je to těžké. Pracuje na zkrácený úvazek v kuchyni, aby se mohla postarat o děti. *„Zákon však dle našeho názoru velmi málo zvýhodňuje rodiče, který o dítě fakticky pečuje. Utopický model, dle kterého by rodič, který má dítě ve vlastní péči a věnuje mu velkou část svého času, hradil potřeby dítěte z malé části, je možné považovat za celkem spravedlivý. V praxi se však lze setkat většinou s opakem – rodič o dítě pečuje, což mu brání nalézt lépe finančně ohodnocené zaměstnání, a druhý rodič, který se s dítětem setkává jen v čase, kdy mu to vyhovuje, platí na výživném částku, která potřeby dítěte pokryje maximálně z jedné pětiny.“* (Dudová, 2007, str.81)

9.2.3 Bezpečný prostor

Paní Iveta považovala nástup do azylového domu za nedůstojné řešení své situace a brala to jako poslední možnost. S odstupem však označila pobyt v azylovém domě jako významný faktor toho, že se dokázala postavit na vlastní nohy. V azylovém domě se dostala z vlivu manipulativního manžela. Ten se stále snažil paní Ivetu při komunikaci ohledně dětí urážet, ponižovat, a vyhrožoval, že přijde o děti, ale už nebyla vystavena přímé agresivitě. Janišová píše, že i v případě odchodu oběti násilník dále pokračuje v uplatňování mocenských praktik v následné komunikaci s obětí. Využije každé příležitosti k tomu, aby kontroloval život oběti. Násilí uplatňuje v situacích, kdy bývalí partneři musí komunikovat kvůli dětem. Sebeobviňující žena pak je nucena komunikovat prostřednictvím SMS zpráv, e-mailové komunikace, aby se domluvila na dětech. (Janišová, 2015). Paní Iveta působila velmi tiše, neprůbojně, při rozhovoru neprojevovala žádné emoce. Vágnerová uvádí, že manipulace partnerem a prohlubování pocitů méněcennosti utvrzují týranou ženu v tom, že je neschopná svoji situaci řešit, žena je dezorientovaná a přestává rozeznávat, co je ještě normální a co ne (Vágnerová, 2004, str. 639). Komunikační partnerka mohla využívat psychologickou pomoc, která je uživatelkám azylového domu nabízena. Bezpečné prostředí a podpora pracovníků jí

pomohla podívat se na svoji situaci s nadhledem a zmobilizovat vlastní vnitřní zdroje k tomu, aby svoji situaci dokázala dále řešit.

9.2.4 Pomoc při řešení následného bydlení

Komunikační partnerka, poté, co se nastěhovala do azylového domu, řešila bydlení. Podala si žádost o sociální byt v blízkosti svého bydliště. Žádosti nebylo vyhověno z důvodu, že ve městě nemá trvalý pobyt. Podmínka trvalého pobytu se vztahuje pouze na dané město, lidé z okolních vesnic ji nesplňují a komise nebyla ochotna udělat výjimku, i když žadatelka další podmínky splňovala. Potom se zaměřila na hledání podnájmu, kde nebyla vybrána proto, že majitel upřednostňoval úplné rodiny před osamělou matkou s dětmi. Její situaci změnilo nečekané uvolnění bytu, který pronajímal zřizovatel azylového domu. Vedoucí přihlédla k bezproblémovému sociálnímu fungování uživatelky v azylovém domě, snaže svoji situaci řešit a dalším okolnostem a doporučila, aby jí byt byl přidělen. Paní Iveta se s dětmi odstěhovala do bytu pro potřebné, kde mohla zůstat jeden rok. Paní Iveta se za pomoci rodiny odstěhovala do bytu. Nabídku sociálně aktivizačních služeb nevyužila. Na základě rozhovoru se sociální pracovnící jsem zjistila, že bývalá uživatelka řádně hradila nájemné a po roce byt předala. Podařilo se jí zajistit pro sebe a děti podnájem.

Shrnutí výzkumu

Pro schopnost začlenění do běžného života jsem výše popsala faktory, které se u komunikačních partnerek jeví jako podstatné. Prvním faktorem byla původní rodina. Ve výzkumu se ukázalo, jak schopnost udržování vztahů s původní rodinou může ovlivňovat sociální fungování matky, která se dostane do nepříznivé sociální situace. Přesto, že otec tragicky zahynul, dokázala se původní rodina s touto skutečností alespoň částečně vyrovnat a udržet vztahy mezi jednotlivými členy. I když z důvodu ztráty živitele byla rodina nemajetná a nemohla poskytnout jednotlivým členům větší finanční podporu nebo bydlení. Důležitý je návyk udržování kontaktů s rodinou, který si z původní rodiny žena nese. V těžkých chvílích se může o rodinu opřít a může se na ni obrátit. Dnešní rodiny tíhnou spíše k individualizaci a vazbu k původní rodině podceňují. Druhým faktorem je schopnost vycházet s finančními prostředky. Velmi významným faktem je to, zda je uživatelka azylového domu zadlužená. Finanční gramotnost je také schopnost, kterou si jedinec pěstuje už v dětství a pokud tuto schopnost nemá dostatečně rozvinutou, je třeba se v této oblasti zdokonalovat. Proto je důležité, aby v azylovém domě pracovníce na tomto s uživatelkami pracovaly. Třetím faktorem, který obě komunikační partnerky považovaly za velmi důležitý, byl bezpečný prostor. Poté, co uživatelka nastoupí do azylového domu, potřebuje bezpečný prostor k tomu, aby měla možnost přemýšlet o své situaci a rozmyslet si, co bude dál. Je to období, kdy je důležité nastavit komunikaci s partnerem, ale také podpořit vztah otce s dětmi. Je to období, kdy se sociální služba a azylový dům pro matky s dětmi snaží uživatelky dostatečně připravit na samostatný život, a to nejen v praktických situacích, ale také i v překonávání překážek a bariér, a dále i v sociálních vztazích a kontaktech. Je podstatné, aby se u klientek azylového domu nevytvořila závislost na sociální službě, aby pracovníce uživatelky „nepřepečovávaly“. Namísto toho sociální služba musí být schopna správně mapovat potřeby uživatelek a na základě znalosti „terénu“ s nimi vhodně a individuálně pracovat.

Dalším faktorem bylo to, zda se podařilo po dobu pobytu najít matkám-uživatelkám azylového domu bydlení. Tuto skutečnost ovlivňuje často náhoda. Stane se, že se objeví nějaký byt a majitel je ochoten jej pronajmout matce s dětmi. Už jen fakt, že matka žije v azylovém domě, je degradující. Za ideální situaci a její řešení se považuje, pokud mají uživatelky azylových domů možnost následného bydlení. I když je to jen na rok, šance, že si klientka najde sama další bydlení, se zvyšuje.

Posledním faktorem, který může napomoci k tomu, že se matka nejen dokáže vrátit do běžného života, ale i v něm vytrvat, je podpora sociálně aktivizačních služeb. Ty mohou částečně suplovat širší rodinu a poté, co matka opustí azylový dům, ji podporovat v začlenění do nového prostředí a pomoci ji řešit různé krizové situace a tím předcházet opětovné ztrátě bydlení, které ji hrozí především z nedostatku finančních prostředků. U obou komunikačních partnerek je riziko, že si opět najdou nevhodného partnera.

Závěr

Tato práce je zaměřena na ženy – matky, které se z různých důvodů stanou uživatelnkami azylových domů. Cílem práce bylo najít a popsat faktory přispívající k úspěšnému zapojení do běžného života u matek opouštějící azylový dům pro matky s dětmi v tísní. Práci začínám charakteristikou rodiny, jejími proměnami a dopady na společnost. I když rodina prošla velkou proměnou, stále musí plnit základní funkce. Jako první popisují reprodukční funkci, která je důležitá pro společnost a během práce popisují, jak stát rodinu podporuje. Zaměřuji se především na neúplnou rodinu a popisují důvody dobrovolné a nedobrovolné neúplnosti. Rozepisují se o zvyšujícím se počtu svobodných matek. Popisují dopady rozchodu rodičovského páru na ženu, to z důvodu, že ve většině případů jsou děti po rozvodu svěřeny do péče matky. V další podkapitole je věnována otcům. Zabývám se tím, jak se vypořádávají s naplňováním otcovské role, po rozpadu rodiny. V další kapitole se zabývám problémy, které mohou vést ke ztrátě domova a bezdomovectví. Jedním z těchto problémů je domácí násilí, se kterým se uživatelky azylových domů často setkávají. Vzhledem k nedostatku sociálních bytů ženy řeší situaci až v krajních mezích, protože azylový dům vidí jako krajní řešení svojí situace. Potom popisují možnosti podpory, kterou matka v nepříznivé situaci může využívat. Více se rozepisují současné situaci v oblasti bydlení, dlouhodobé neschopnosti vládních představitelů situaci řešit.

V empirické části popisují, jak jsem postupuji při výzkumném šetření. Zvolila jsem metodu kvalitativní výzkumu konkrétně případovou studii, zkoumání rolí a vztahů. Data jsem získávala pomocí polostrukturovaného rozhovoru, analýzou dokumentů a pozorováním. Cílem práce je najít a popsat faktory, které přispívají k úspěšnému zapojení do běžného života u matek opouštějící azylový dům pro matky s dětmi v tísní. Prováděla jsem rozhovor v době, kdy komunikační partnerky byly uživatelnkami azylového domu. Další rozhovor uskutečňuji v jejich domácnostech po době delší než jeden rok. V rozhovoru se zaměřuji na příčiny, které vedly k tomu, že se dostaly do azylového domu. Zajímala jsem se o to, jak udržují vztahy s širší rodinou a ve svém sociálním prostředí. Během pobytu v azylovém domě jsem uživatelky pozorovala a studovala dokumentaci. Při analýze dokumentů jsem vycházela především z individuálních plánů a jejich hodnocení. Dále jsem vycházela z rozhovorů, které jsem uskutečnila s pracovníci sociálně aktivizačních služeb a sociálních pracovníci azylového domu. V poslední kapitole jsem prezentuji výsledky výzkumu. Na základě popsaných metod jsem se snažila postřehnout faktory, které u uživatelek vedly k úspěšnému

zapojení do běžného života. Obě uživatelky nezávisle na sobě označily nástup do azylového domu za významný faktor, který vedl k řešení jejich nepříznivé situace. Dále popisují další faktory. Prvním oblastí, která má vliv na schopnost zapojení se do běžného života, je vliv původní rodiny. Obě komunikační partnerky mají zkušenost z původně úplné rodiny, první komunikační partnerka se stýkala s otcem i po rozvodu do doby, než zemřel. Potom rodina příliš nefungovala a komunikační partnerka vztahy s rodinou udržuje minimálně. Druhá komunikační partnerka žila ve funkční rodině s více dětmi do dvanácti let, potom otec tragicky zemřel. Matka se snažila o rodinu postarat a udržovat harmonické vztahy mezi sourozenci. Komunikační partnerka dále udržuje vztahy s širší rodinou, která ji podporuje, i když jí nikdo nemohl nabídnout dlouhodobější bydlení. Dalším faktorem je schopnost vycházet s finančními prostředky. Obě uživatelky neměly dluhy a byly schopny se vypořádat s nedostatkem finančních prostředků. První uživatelku podporovala dospělá dcera a sociálně aktivizační služby, které ji v případě potřeby předaly potraviny. Druhá komunikační partnerka byla schopná vyjít s málem a dokázala se přizpůsobit finančním poměrům. Také na rozdíl od první uživatelky začala pracovat. Stejným faktorem je bezpečný prostor, který obě komunikační partnerky označily jako nejvýznamnější pomoc. Obě mají zkušenost s domácím násilím, a právě bezpečný prostor a sociální práce jim umožnil v klidu se zamyslet nad svojí situací a za podpory pracovníků ji v postupných krocích řešit. Posledním faktorem je pomoc v řešení bydlení. Při velkém nedostatku bytů je to velký problém. Sociální byty nejsou, bytů k pronájmu je nedostatek a pro uživatelky azylových domů je takřka nedostupné. Za ideální se jeví, pokud azylový dům disponuje byty k následnému bydlení, které by mohl na jeden rok pronajmout uživatelce, která nemá z azylového domu kam jít. Z následného bydlení je větší šance dosáhnout na další bydlení. V oblasti bydlení je třeba, aby sociální pracovníci vyvíjeli nátlak na makroúrovni, aby se situace zlepšila. Nezanedbatelnou roli sehrává sociální práce v azylovém domě, podpora uživatelky v řešení nepříznivé situace, podpora finanční gramotnosti uživatelky, podpora v hledání bydlení, předcházení závislosti na sociálních službách. V neposlední řadě i spolupráce azylových domů se sociálně aktivizačními službami, které mohou podporovat matky i po odchodu z azylového domu.

Touto prací jsem navázala na absolventskou práci, ve které jsem se hledala faktory, které vedou k tomu, že se uživatelky azylových domů nedokáží začlenit do běžného života. Za neúspěšné matky jsou považovány ty, které stěhují z jednoho azylového domu do druhého. Úspěšné matky, které se dokázaly začlenit do běžného života ve srovnání s neúspěšnými mají výhodu v tom, že vyrůstaly v rodině, i když neúplné. Na rozdíl od neúspěšných mají určité

sociální zázemí a nemají zpřetrhány vazby s původní rodinou. Také v rodině získaly zkušenosti a kompetence, díky kterým si budují vlastní život.

Anotace

Klíčová slova: Rodina, Bezdomovectví, Azylový dům, Podpora státu, Sociální služby

Absolventská práce se zabývá hledáním faktorů, které přispívají k úspěšnému zapojení do běžného života u matek opouštějících azylový dům pro matky s dětmi v tísní. Charakterizuje rodinu, její funkce a co se s ní děje, když je není schopna naplňovat. Uvádí důvody, pro které matky s dětmi přichází o bydlení. Více se zabývá bezdomovectvím, domácím násilím a neúplnou rodinou. Dále popisuje pomoc a podporu, kterou matka může využít. Více si všímá problematiky sociálního bydlení.

Annotation

Key words: Family, Homelessness, Shelter, State support, Social Services

This thesis deals with looking for factors which help mothers with children leaving reception centres to join common life. The thesis characterizes a family, its functions and what happens when a family is not able to ensure the basic role as well as determines reasons for loss of own inhabitation. The thesis is more concerned with homelessness, domestic violence and one-parent family also describes the issues of social housing and the support which can be given to mothers with children

Seznam literatury

1. ALSIDO. 2019, Petice za přijetí funkčního zákona o sociálním bydlení. dostupné z:<https://www.aslido.cz/blog/petice-za-prijeti-funkcniho-zakona-o-socialnim-bydleni/>[online].
2. APERIO (2013): Sami na děti, sami na vše ostatní. Aperioc.cz [online]. [cit. 22. 4. 2019]. Dostupné z <http://www.saminadeti.cz/clanek/sami-na-deti-sami-na-vse-ostatni>.
3. ARNOLDOVÁ, Anna. 2015, *Sociální péče*. 1.díl. Praha: Grada Publishing.a.s. ISBN 978-80-247-5147-4.
4. BAŠTECKÁ a kol. 2005. *Terénní krizová práce*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-247-0708-X.
5. DE SINGLI, Francois. 1999, *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-249-1.
6. DUDOVÁ R., HASTRMANOVÁ Š. Otcové, matky a porozvodová péče o děti. [online]. [cit. 13. 10. 2019]. In: Sociologický ústav AV ČR. Dostupné také z: https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/258_ss_07_07.pdf.
7. DUNOVSKÝ, Jiří. 1999. *Sociální pediatrie*. Praha: Grada. ISBN 80-7169-254-9.
8. HENDL, Jan. 2016. *Kvalitativní výzkum*. Vyd.4. Praha. Portál. ISBN 978-80-262-0982-9.
9. CHALOUPKOVÁ. Diferenciace motivů svobodného mateřství: proč neprovdané matky nevstoupily před narozením svého prvního dítěte do manželství? [online]. [cit. 2. 11. 2019] In: Sociologický ústav AV ČR. Dostupné také z: http://dav.soc.cas.cz/uploads/b02dcec0588cdce9d13390919ff7051ba2ccbe5e_DaV0702_p127_140.pdf.
10. JANIŠOVÁ, Ivana. 2015, Podceněné aspekty domácího násilí. Sociální práce/Sociální práca, publicistika k číslu č.4, ISSN 1805885X.
11. KELLER, Jan. 1992. *Nedomyšlená společnost*. Brno: Doplněk, ISBN 80-901102-0-7.
12. KELLER, Jan. 2009, Soumrak sociálního státu. 2. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 978-80-7419-003-2.
13. KODLINSKÁ, Kristina. 2013, *Sociální právo*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck. ISBN 978-80-7400-474-2.
14. Koncepce sociálního bydlení ČR 2015-2025. [online]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz>.
15. KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. 216 s. ISBN 978-80-7367-383-3.

16. KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V.: *Člověk, prostředí, výchova*. 1. vyd. Brno: Paido, 2001. 199 s. ISBN 80–7315–004-2.
17. MAHDALOVÁ, Blanka. 2013. Současný stav neohrožuje ani tak rodiny jako samou existenci společnosti. *Sociální práce/Sociálna práca*, č. 3, s. 20. ISSN 1213-6204.
18. MAŘÍKOVÁ Hana, VOHLÍDALOVÁ Marta. Nestabilita partnerských soužití: rozpady kohabitací a rozvody manželství. In: SOCIOWEB. [online]. [cit. 2. 11. 2019]. Dostupné také z:
http://www.socioweb.cz/upl/editorial/download/195_SOCIOWEB_11_2011.pdf.
19. MATĚJČEK, Z., LANGMEIER, J. 1981, *Výpravy za člověkem*. Praha: Odeon. ISBN 01-070-81.
20. MATOUŠEK, O., P. KODYMOVÁ a KOLÁČKOVÁ. 2010, *Sociální práce v praxi*. 2. vydání. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-818-0.
21. MATOUŠEK, Oldřich a kol. 2013, *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0366-7.
22. MATOUŠEK, Oldřich. 2003. *Slovník sociální práce*. Praha, PORTÁL. ISBN 80-7178-549-0.
23. MATOUŠEK, Oldřich. 2013, *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Vyd. 3. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN 80-86429-19-9.
24. MATOUŠEK, Oldřich. a Hana PAZLAROVÁ. 2010, *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-739-8.
25. MATOUŠEK, Oldřich. A kol. 2013, *Metody a řízení sociální práce*. Vyd. 3. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0231-4.
26. MIOVSKÝ, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-247-1362-4.
27. MOŽNÝ, Ivo. 2006. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství (Slon). ISBN 80-86429-58-X.
28. MPSV (2005): Sociodemografická analýza neúplných rodin s nezletilými dětmi v ČR. Ministerstvo práce a sociálních věcí. [online]. [cit. 22. 4. 2019]. Dostupné z <https://www.mpsv.cz/files/clanky/4355/analyza.pdf>.
29. OUJEZDSKÁ, Marie. 2013, Současný stav neohrožuje ani tak rodiny jako samou existenci společnosti. *Sociální práce/Sociálna práca*, č. 3, s. 6. ISSN 1213-6204.
30. PLANAVA, Ivo. 2000. *Manželství a rodiny*. Brno: Doplněk. ISBN 1081-150-2000.
31. PROCHÁZKA, Miroslav. 2012. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada, ISBN 978-80-247-3470-5.

32. RADIMSKÁ, Radka. 2003. Individuum a rodina: teorie soukromého života podle Françoise de Singlyho.[online]2003.[cit.22.4.2019]. Dostupné z:
http://sreview.soc.cas.cz/uploads/802f1e4015cdfc644a8b27dd218e80da2032c8bd_503_55radim18.pdf.
33. SLOBODA. Zdeněk, 2013. Mediální socializace v rodině: několik poznámek k její konceptualizaci. In:https://www.academia.edu/27922756/Mediální_socializace_v_rodině_několik_poznámek_k_její_konceptualizaci_2016_Media_Socialization_in_the_Family_A_Few_Notes_on_Its [online].
34. SOBOTKOVÁ, Irena. 2011, *Psychologie rodiny*, 3.vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0217-2.
35. SUNEGA P, LUX M. Rovní v příjmech, nerovní v majetku. In: *Sociologický časopis*. [online]. [cit. 9. 10. 2019] Dostupné také z: <http://sreview.soc.cas.cz/uploads>.
36. ŠŤASTNÁ, A. 2009. *Neúplné rodiny v České republice a ve vybraných evropských zemích*. Praha: Sociologický ústav AV ČR. ISBN 978-80-7416-038-7.
37. TARABA, Milan. 201. Proč potřebujeme sociální bydlení a lepší bytovou politiku? In: *casopisargument* [online].[cit. 2019- 2-3]. Dostupné z: <http://casopisargument.cz/2018/02/08/proc-potrebuje-socialni-bydleni-a-lepsi-bytovou-politiku>.
38. TOMEŠ, Igor. A kol. 2013, *Sociální právo České republiky*. 2. přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR. ISBN978-80-7478-941-0.
39. VACÍNOVÁ, Marie a Marta LANGOVÁ. 2011. *Vybrané kapitoly z psychologie*. Praha: Československý spisovatel. ISBN 978-80-7459-014-6.
40. VÁGNEROVÁ. Marie, 2004. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha. Portál. ISBN 80-7178-802-3.
41. Zákon č. 111 ze dne 14. března 2006 o pomoci v hmotné nouzi. In: Sbírnka zákonů České republiky. Částka 37, s. 1305-1329. Dostupný také z: <http://aplikace.mvcr/archiv2006/sbirka/2006/sb037-06.pdf>.
42. Zákon č. 117 ze dne 26. května 1995 o státní sociální podpoře. In: Sbírnka zákonů České republiky. Dostupný také z:<http://aplikace.mvcr/archiv2008/sbirka/1995/sb31-95.pdf>.
43. ZELINKOVÁ, Olga. 2007. *Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program*. 2. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-326-0.